

Bryssel 9.11.2016
COM(2016) 715 final

**KOMISSION TIEDONANTO EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE,
EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN
KOMITEALLE**

Vuoden 2016 tiedonanto EU:n laajentumispolitiikasta

{SWD(2016) 360 final}
{SWD(2016) 361 final}
{SWD(2016) 362 final}
{SWD(2016) 363 final}
{SWD(2016) 364 final}
{SWD(2016) 365 final}
{SWD(2016) 366 final}

I. JOHDANTO

Euroopan komissio esitti marraskuussa 2015 EU:n laajentumispolitiikalle keskipitkän aikavälin strategian, joka kattaa nykyisen komission koko toimikauden. Neuvosto vahvisti sen joulukuussa 2015. Tässä tiedonannossa luodaan katsaus strategian täytäntöönpanon etenemiseen sekä tehdään päätelmiä ja annetaan suosituksia, jotka koskevat yksittäisiä laajentumismaita ja tiettyjä aihealueita.

EU:lla on edelleen vakavia haasteita eri rintamilla. Lukuisat kriisit voivat luoda epävakautta niin Euroopassa kuin maailmanlaajuisestikin. Talouden laskusuuntaus ja Euroopan yhdentymiseen liittyvä skeptisyys ovat jossain määrin heikentäneet EU:n vetovoimaa laajentumismaissa.

Samaan aikaan mahdollisuus päästä EU:n jäseneksi – mitä kaikki jäsenvaltiot toistuvasti vakuuttavat – toimii edelleen muutosvoimana sekä vakauden ja turvallisuuden tukijalkana Kaakkois-Euroopan maissa. Sen vuoksi uskottava laajentumisprosessi, joka perustuu tiukkoihin mutta oikeudenmukaisiin ehtoihin, on edelleen korvaamaton väline, jonka avulla maita voidaan vahvistaa ja tukea niiden modernisointiin tähtäävissä, liittymisperusteissa edellytetyissä poliittisissa ja taloudellisissa uudistuksissa.

Laajentumispolitiikka tuottaa edelleen tuloksia, ja uudistukset etenevät useimmissa maissa, tosin eri tahtiin. Koska tarvittavat uudistukset ovat luonteeltaan monimutkaisia, laajentumispolitiikka on nähtävä pitkän aikavälin prosessina, jossa on edelleen rakenteellisia heikkouksia, eritoten keskeisillä oikeusvaltion ja talouden aloilla.

Turkin tapauksessa voidaan lukea 29. marraskuuta 2015 järjestetyn EU:n ja Turkin huippukokouksen ja 18. maaliskuuta 2016 annetun EU:n ja Turkin julkilausuman ansioksi, että laittomat muuttovirrat ovat vähentyneet merkittävästi ja EU:n ja Turkin väliset suhteet ovat yleisesti ottaen saaneet uutta pontta. Maassa 15. heinäkuuta tehty väkivaltainen vallankaappausyritys jäsinytti demokraattisia instituutioita ja yhteiskuntaa kokonaisuudessaan. EU tuomitsi teon välittömästi ja yksiselitteisesti.

Laajentumismaiden kannalta on olennaista pitää kiinni ”perusasiat ensin” -periaatteesta. Komissio keskittää jatkossakin toimensa oikeusvaltion tukemiseen, mukaan lukien turvallisuus, perusoikeudet, demokraattiset instituutiot ja julkishallinnon uudistaminen, sekä talouden ja kilpailukyvyn kehittämiseen. Ne ovat yhä perusasioita pyrittäessä täyttämään Kööpenhaminassa ja Madridissa vahvistetut jäsenyyden arviointiperusteet. Kansalaisyhteiskunnan ja sidosryhmien aseman vahvistaminen on edelleen elintärkeää.

Samaan aikaan on tärkeää muistaa, että liittymisneuvottelut eivät ole eivätkä ole koskaan olleet itsetarkoitus, vaan osa laajempaa nykyaikaistamis- ja uudistusprosessia. Laajentumismaiden hallitusten on oltava aktiivisempia tarvittavien uudistusten ajamisessa ja otettava uudistukset poliittiselle agendalleen – ei siksi, että EU pyytää sitä vaan koska se on kansalaisten edun mukaista. Kansan tuki uusille laajentumisille riippuu ehdokasmaiden valmiusasteesta. Siksi osana liittymisprosessia toteutettavat uudistukset auttavat lisäämään kansalaisten luottamusta niin EU:n jäsenvaltioissa kuin ehdokasmaissakin.

II. VUODEN 2015 LAAJENTUMISSTRATEGIAN TÄYTÄNTÖÖNPANO

a) Oikeusvaltioperiaate

Lainsäädäntökehityksen ja infrastruktuurin nykyaikaistamiseksi sekä tuomareille ja syyttäjille annettavan koulutuksen parantamiseksi on ryhdytty toimiin. Albanian parlamentti hyväksyi heinäkuussa yksimielisesti perustuslain muutokset, jotka ovat perusta oikeuslaitoksen syvälle käyvään ja laaja-alaiseen uudistukseen. Serbia hyväksyi oikeusvaltiota koskevat kattavat toimintasunnitelmat, joihin lukuihin 23 ja 24 sisältyviä uudistuksia koskeva työohjelma perustuu.

Edistyminen toimivien ja riippumattomien **oikeusjärjestelmien** luomisessa on kuitenkin edelleen hidasta, ja useimmilla mailla on yhä ongelmia tehokkuuden, riippumattomuuden ja vastuuvollisuuden toteutumisessa. Turkissa oikeuslaitoksen riippumattomuutta ovat heikentäneet mittavat muutokset ylioikeuksien rakenteisiin ja kokoonpanoon sekä jatkuva tuomarien ja syyttäjien painostus. Merkittävä lisähaaste oikeuslaitoksen toiminnalle aiheutuu siitä, että viidesosa tuomareista ja syyttäjistä erotettiin 15. heinäkuuta tehdyn vallankaappausyrityksen jälkeen. Entisessä Jugoslavian tasavallassa Makedoniassa ei ole vielä kukaan korjattu tyydyttävällä tavalla telekuuntelutapauksessa paljastuneita vakavia epäkohtia.

Kaikki maat ovat viime vuosina vahvistaneet **korruption** ja **järjestäytyneen rikollisuuden** torjuntakehyksiään. Uusia instituutioita on perustettu, esimerkiksi korruptiontorjuntavirasto Montenegrossa, ja erikoistumista on tuettu merkittävien toimien sekä poliisi- että oikeuslaitoksessa. Näistä pyrkimyksistä huolimatta useissa alueen maissa on havaittavissa selviä merkkejä eriasteisista yrityksistä vaikuttaa asiattomasti valtiovallan toimiin. Yritykset, instituutiot ja vaikutusvaltaiset henkilöt turvautuvat laittomiin käytäntöihin pyrkiessään ohjaamaan ja muokkaamaan politiikkaa, oikeudellista toimintaympäristöä ja taloutta omien intressiensä edistämiseksi. Poliittisella tasolla annettu sitoumus korruption torjunnasta ei ole johtanut riittäviin tuloksiin käytännössä. Siksi toimet on keskitettävä aiempaa ponnekkaammin vakuuttavien ja jatkuvien tulosten tavoitteluun näillä aloilla, mikä edellyttää tehokkaita, tuloksellisia ja puolueettomia tutkimuksia, syytetoimia ja tuomioita kaikissa oikeusasteissa. Julkisten hankintojen läpinäkyvyys on lisättävä. Järjestäytyneen rikollisuuden torjunnasta saatavilla tuloksilla on oltava yksittäistapauksia laajempaa merkitystä. Viranomaisten on suhtauduttava vakavasti rikollisverkostojen hajottamiseen ja omaisuuden menetetyksi tuomitsemiseen muun muassa käyttämällä kunnianhimoisempia ja järeämpiä keinoja, kuten laajennettua hyödyn menettämistä ja talousrikosten systemaattista tutkintaa. Toimintaa ampuma-aseiden laittoman kaupan torjumiseksi olisi tehostettava. Ihmiskaupan torjunnassa viime vuosina saavutettu edistys vaihtelee. Lisätoimia tarvitaan alan säännöstöön mukautumiseksi, ehkäisevien toimenpiteiden täytäntöön panemiseksi sekä uhrien suojelemiseksi ja auttamiseksi.

Terrorismi ja radikalisoituminen ovat edelleen turvallisuusuhka EU:lle ja laajentumismaille. Varsinkin Turkki on kärsinyt kuluneena vuonna useista laajamittaisista ja kuolemiin johtaneista terrori-iskuista. EU:n jäsenvaltioiden ja ehdokasmaiden kansalaisten matkustaminen Syyriaan ja Irakiin liittyäkseen siellä taisteleviin kapinallisryhmittymiin ja heidän sieltä palattuaan muodostamansa turvallisuusuhka ovat ilmiöitä, jotka tulevat todennäköisesti jatkumaan lähivuosina. Laajentumismaat ovat muuttaneet rikoslakejaan ja terrorismin vastaista lainsäädäntöään, minkä ansiosta niillä on nyt järeämmät työkalut kyseisten ilmiöiden torjuntaan. Useat niistä ovat myös laatineet strategioita ja toimintasunnitelmia terrorismin torjumiseksi. Niissä ei keskitytä yksinomaan lainvalvontaan vaan myös ennaltaehkäisyyn ja radikalisoitumisen estämiseen. Maissa on kuitenkin tehtävä

enemmän radikalisoitumisen torjumiseksi erityisesti koulutuksen avulla sekä valvomalla paremmin radikaalisten sisältöjen ulkomaista rahoitusta. EU ulottaa radikalisoitumisen torjuntaverkostonsa (RAN) laajentumismaihin esitelläkseen niille hyviä EU:ssa käytettäviä radikalisoitumisen torjuntatapoja. Laajentumismaiden olisi jatkossakin turvauduttava Europoliin terrorismin vastaisen yhteistyön edistäjänä.

b) Perusoikeudet

Perusoikeudet on valtaosin kirjattu laajentumismaiden lainsäädäntöön. Länsi-Balkanin maissa on edelleen puutteita käytännössä, mutta tilanne on yleisesti ottaen vakaa. Turkissa on tapahtunut perusoikeuksien osalta taantumista ja käytännön täytäntöönpanossa on usein huomattavia puutteita. Heinäkuisen vallankaappausyrityksen johdosta julistettiin poikkeustila, jonka nojalla on otettu käyttöön perusoikeuksia kaventavia kauaskantoisia toimenpiteitä. Vallankaappausyrityksen jälkimainingeissa on esitetty väitteitä kidutus- ja kaltoinkohtelukiellon ja prosessuaalisten oikeuksien vakavista rikkomisista. On Turkin oman edun mukaista varmistaa, että laillisuuden valvonta toimii tehokkaasti ja puolueettomasti väitetyissä ihmisoikeusrikkomustapauksissa. Komissio on tyytyväinen Turkin viranomaisten asiassa antamaan sitoumukseen, ja se kehottaa Turkia helpottamaan kansainvälisten organisaatioiden mahdollisuuksia seurata rikkomusten johdosta järjestettäviä oikeudenkäyntejä.

Sananvapaus ja tiedonvälityksen vapaus aiheuttavat huolta useimmissa laajentumismaissa, tosin eriasteisesti. Jo kahden vuoden ajan asiassa ei ole tapahtunut edistystä, ja joissain tapauksissa tilanne on huonontunut. Sananvapauden osalta tilanne on huonontunut entisestään Turkissa, jossa toimittajia on pidätetty ja syytetty terrorismista ja monia eri tiedotusvälineitä on lakkautettu. Länsi-Balkanilla epäasiallinen poliittinen puuttuminen yleisradioyhtiöiden toimintaan, läpinäkyvyyden puute median julkisessa rahoituksessa ja toimittajien pelottelu ovat jatkuneet. Jotta näihin ongelmiin voitaisiin puuttua, komissio aikoo lanseerata alueella uuden Mediapäivät-konseptin SpeakUp-konferenssien pohjalta. Tavoitteena on laajentaa mediaan liittyvien aiheiden käsittelyä niin, että sananvapauden ohella tarkastellaan muun muassa mediamarkkinoiden toimintaa, kilpailun vääristymistä, rahoitusta ja mainosmarkkinoita.

Haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien syrjintä ja vihamielinen kohtelu esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella on edelleen vakava huolenaihe. On tehtävä enemmän sukupuolten tasa-arvon varmistamiseksi muun muassa puuttumalla perheväkivaltaan ja sukupuoleen perustuvaan väkivaltaan sekä huolehtimalla naisten tasa-arvoisista mahdollisuuksista työmarkkinoilla. Lapsen oikeuksia on vahvistettava muun muassa kehittämällä lastensuojelujärjestelmiä, ja vammaisten tukemiseksi on kehitettävä tuloksellisempia politiikkoja. Romanian tilanne on pysynyt pääpiirteissään vaikeana, ja varsinkin Länsi-Balkanilla romanien kohtalona on edelleen syrjintä ja sosiaalinen syrjäytyminen. Kaikilla laajentumismailla on politiikkakehitys romanien integrointia varten, mutta hallitusten on tehostettava toimiaan antamiensa sitoumusten lunastamiseksi ja osoitettava tarvittavat resurssit keskus- ja paikallistasolla.

Monissa laajentumismaissa ei ole vieläkään huolehdittu kaikilta osin henkilötietojen tehokkaasta suojelusta eikä luotettavista järjestelmistä, joilla taataan prosessuaalisten oikeuksien toteutuminen.

c) Muuttoliike

Muuttoliikekriisi on ollut yksi poliittisen asialistan avainkysymys kuluneena vuonna. Se oli muistutus siitä, että laajentumispolitiikalla on strategista merkitystä alueella. EU on toiminut kokonaisvaltaisella ja oikeudet huomioon ottavalla tavalla. Länsi-Balkanin reitin tosiasiallinen sulkeminen asianomaisten maiden toimesta ja EU:n ja Turkin 18. maaliskuuta antama julkilausuma ovat yhdessä tuottaneet selviä tuloksia kentällä: Kreikan saarille saapuvien laittomien siirtolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrä on laskenut merkittävästi, useista tuhansista keskimäärin alle sataan tulijaan päivässä. Tämä on johtanut myös merellä tapahtuneiden kuolemien jyrkkään laskuun. Turkki on jatkanut ponnistelujaan tarjotakseen suojan yli 2,7 miljoonalle pääosin Syyriasta ja Irakista saapuneelle pakolaiselle muun muassa laajentamalla tilapäistä suojelua koskevan lainsäädännön soveltamisalaa ja mahdollistamalla työmarkkinoille pääsyn. Se on myös vahvistanut rajavalvontaa ja lisännyt partiointia maa- ja merirajoillaan. EU:n perustama Turkin-pakolaisavun koordinoituväline on otettu nopeasti käyttöön, ja sen avulla hädänalaisille saadaan konkreettista apua. Välineestä on toistaiseksi myönnetty 2,2 miljardia euroa: sopimuksia on tehty 1,2 miljardin euron arvosta ja maksuja suoritettu 677 miljoonaa euroa. Serbia ja entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia ovat osallistuneet merkittävällä panoksella muuttovirtojen hallintaan. Kriisi on vaikuttanut eniten kyseisiin Länsi-Balkanin maihin, ja ne ovatkin saaneet kesästä 2015 alkaen EU:n humanitaarista apua sekä liittymistä valmistelevan tukivälineen lisätukea positiivisiin ja rakentaviin toimiin, joilla ne pyrkivät auttamaan alueellaan oleskelevia pakolaisia ja siirtolaisia.

Siirtolaiset ovat kuitenkin jatkaneet yrityksiään päästä muualle Eurooppaan. Joidenkin laajentumismaiden on täytynyt mukauttaa nopeasti oikeudellisia ja institutionaalisia kehyksiään ja infrastruktuuriaan voidakseen selvitä muuttoliikekriisin vaikutuksista. Kaikkien laajentumismaiden hallinnollisia ja lainvalvontavalmiuksia on vahvistettava, erityisesti kriisitilanteita silmällä pitäen. Poliisin ja oikeusalan toimijoiden on jatkettava siirtolaisten salakuljetuksen torjuntatoimia muun muassa tekemällä ennakoivaa yhteistyötä ja vaihtamalla tietoja kumppanimaiden kanssa.

Unioniin ja laajentumismaihin kohdistuvan muuttopaineen helpottamiseksi ollaan ottamassa käyttöön uusia välineitä. Turkin-pakolaisavun koordinoituvälineen lisäksi *Syyrian kriisin johdosta perustettu EU:n alueellinen erityisrahasto* sekä Jordanian ja Libanonin kanssa tehdyt kokonaissuunnitelmat auttavat koulutuksen ja työpaikkojen järjestämisessä syyrialaispakolaisille ja lisäävät heidän hyvinvointiaan ja toimeentulomahdollisuuksiaan alueella oleskelunsa ajan. Länsi-Balkanin hyväksi on myös toteutettu erityisiä tukitoimenpiteitä ja annettu humanitaarista apua.

Viiden laajentumismaan kansalaiset voivat nykyisin matkustaa EU:hun ilman viisumia. Turkki ja Kosovo* ovat edistyneet vuoden 2016 aikana merkittävästi viisumivapautta koskevaan etenemissuunnitelmaan kirjattujen vaatimusten täyttämässä. Näin ollen komissio on ehdottanut neuvostolle ja Euroopan parlamentille viisumipakon poistamista myös niiden osalta, kunhan loputkin vaatimukset täyttyvät.

d) Demokraattisten instituutioiden toiminta ja julkishallinnon uudistaminen

Osassa laajentumismaita **demokraattisten instituutioiden** asianmukainen toiminta on yksi suurimmista haasteista. Kansallisten parlamenttien keskeinen rooli demokratian takaajina on

* Tämä nimitys ei vaikuta asemaa koskeviin kantoihin, ja se on YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1244/1999 ja Kansainvälisen tuomioistuimen Kosovon itsenäisyysjulistuksesta antaman lausunnon mukainen.

vietävä osaksi poliittista kulttuuria. Turkin heinäkuinen vallankaappausyritys oli suora hyökkäys maan demokraattisesti valittuja instituutioita kohtaan. Koska demokraattisiin instituutioihin kohdistunut uhka oli vakava, siihen oli oikeutettua vastata nopeasti.

Vallankaappausyrityksen jälkeen toteutettujen toimenpiteiden laaja-alaisuus ja kollektiivisuus antavat kuitenkin aihetta vakavaan huoleen. Ennen vallankaappausta toukokuussa toteutettu useiden parlamentin jäsenten syytesuojan kumoaminen on sekin vakava huolenaihe.

Länsi-Balkanin maissa parlamentin toimintaa on usein boikotoitu. Vaikka osaan boikoteista on löydetty sovintoratkaisu, poliittista kulttuuria leimaa edelleen jakautuneisuus. Entisessä Jugoslavian tasavallassa Makedoniassa päästiin heinäkuussa yhteisymmärrykseen viime vuonna tehdyn Pržinin sopimuksen täytäntöönpanosta, mikä mahdollistaa parlamenttivaalien aikaistamisen joulukuulle 2016. Kosovossa oppositio on jatkanut parlamentin toiminnan boikotointia ja häirintää, myös väkivalloin. Hallituksen puutteellinen raportointi, valiokuntajärjestelmän heikkous ja kiireellisten parlamentaaristen menettelyjen liiallinen käyttö heikentävät usein parlamentaarista valvontaa. Vaikka vaalien järjestäminen on sinänsä sujunut ilman merkittäviä välikohtauksia, huomattavat puutteet muun muassa vaalihallinnossa ja poliittinen puuttuminen median raportointiin vaikuttavat vaaliprosessin ja vaaleja edeltävien vaiheiden lahjomattomuuteen. Usein vaalit nähdään edelleen tilaisuutena saada hallinto laajasti ymmärrettynä, myös riippumattomat instituutiot, poliittisen valvonnan alaisuuteen.

Edistyminen **julkishallinnon uudistamisessa** on ollut epätasaista. Turkissa ei ole vielä arvioitu, mikä vaikutus viimeaikaisilla massaerottamisilla on julkisen hallinnon ammattimaisuuteen ja tehokkuuteen. Useimmat Länsi-Balkanin maat ovat edistyneet julkishallinnon uudistusstrategioiden ja julkisen varainhoidon uudistusohjelmien käyttöönotossa, mutta vielä on varmistettava niiden täytäntöönpano ja pitkän aikavälin kestävyys. Virkamieskunnan politisoituminen aiheuttaa edelleen huolta. Vaikka virkamieslait ovat moderneja, poikkeuksia käytetään säännöllisesti, varsinkin korkeita virkamiehiä nimitettäessä ja erotettaessa. Poliitikanteon ja lainlaadinnan laatu ei ole EU:n paremman sääntelyn agendaan sisältyvän lähestymistavan mukaista. Lait, julkinen politiikka ja kalliit investoinnit valmistellaan usein ilman riittävää vaikutusten arviointia ja sisäistä ja julkista kuulemist.

Useimmissa maissa valtionhallinnon rakenne on edelleen monimutkainen eikä takaa riittävää vastuuvollisuutta. Kansalaisten oikeus hyvään hallintoon, tiedonsaantiin ja hallinto-oikeuden käyttöön on varmistettava paremmin. Sähköisten viranomaispalvelujen käyttöönotto on yhä ensisijainen tavoite, jotta voidaan varmistaa julkisten palvelujen avoimuus, nopeus ja johdonmukaisuus. Monet maat ovat edistyneet nykyaikaisten lakien säätämisessä yleisistä hallintomenettelyistä, mutta oikeusvarmuus voi toteutua vain, jos niiden kanssa ristiriidassa olevat, alakohtaisissa laeissa säädetyt erityiset hallintomenettelyt kumotaan. Maat eivät ole vielä saavuttaneet keskus-, alue- ja paikallishallinnon välillä tasapainoa, joka parhaiten tukisi uudistusten täytäntöönpanoa ja palvelujen tarjoamista kansalaisille.

e) Talous

Länsi-Balkanin taloustilanne on kohentunut asteittain: kasvu on vauhdittunut, investoinnit ovat lisääntyneet ja yksityissektorille on syntynyt lisää työpaikkoja. Kaikissa laajentumismaissa on kuitenkin suuria taloudellisia ja sosiaalisia rakenneongelmia, tehoton julkishallinto ja korkea työttömyys. Varsinkin nuorisotyöttömyys on huolestuttavan korkea. Infrastruktuuria ja koulutusjärjestelmiä on parannettava. BKT:hen suhteutetun julkisen velan

kasvu on hidastunut alueella, ja joissakin maissa se on mahdollista jopa pysäyttää julkisen talouden vakauttamistoimien ansiosta.

Kiinnostavien työpaikkojen puute kotimaassa saa monet ihmiset muuttamaan ulkomaille. Toisaalta huomattavat rahälähteykset ulkomailla asuvilta kansalaisilta eivät rohkaise työnhakuun omassa maassa.

Kaikkia ehdokasmaita ja mahdollisia ehdokasmaita pyydetään toimittamaan vuotuiset talousuudistusohjelmansa osana talouden ohjauksen ja hallinnan tukemiseen tarkoitettua EU:n kehystä. Talousuudistusohjelma sisältää makrotalouden keskipitkän aikavälin ennusteet ja talousarviosuunnitelmat seuraaville kolmelle vuodelle sekä luettelon ensisijaisista rakenneuudistustoimenpiteistä, joilla pyritään lisäämään kilpailukykyä ja osallistavaa kasvua. Talousuudistusohjelmiin liittyvä prosessi on auttanut ohjaamaan hallitusten huomion kiireellisiin rakenneuudistustarpeisiin ja parantanut koordinoitua. Kansalaisten arjessa uudistusten tulokset eivät kuitenkaan vielä näy konkreettisella tavalla. Asianomaisten sidosryhmien tietoisuutta toimintaohjeista ja sitoutumista niiden täytäntöönpanoon on vahvistettava.

EU ja Turkki ovat edistyneet valmisteluissa, jotka koskevat neuvotteluja niiden välisen tulliliiton modernisoinnista ja laajentamisesta; tulliliitto tarjoaa monia toistaiseksi hyödyntämättömiä mahdollisuuksia. Komissio valmistelee neuvotteluohjeita, joiden luonnos on tarkoitus esittää vuoden 2016 lopussa.

Jatkuvat puutteet oikeusvaltion toteutumisessa ja viitteet yrityksistä vaikuttaa valtiovallan toimintaan ovat monissa maissa heikentäneet investointihalukkuutta. Ongelmia aiheuttavat varsinkin tuomioistuinjärjestelmien riippumattomuuden ja tehokkuuden puute, kilpailusääntöjen noudattamisen epätasainen valvonta, julkisen varainhoidon kehittymättömyys sekä toistuvat muutokset lupiin ja veroihin, mikä lisää korruption riskiä. Näin on varsinkin Länsi-Balkanin maissa, joiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmissä on puutteita, kotimarkkinat ovat pienet ja pirstaloituneet, yksityistämisen prosessi on kesken ja kauppa on yhdentynyt aluetasolla vain vähän. Turkissa talouskasvu jatkui mutta liiketoimintaympäristö heikkeni edelleen. Finanssialan epävarmuus, muutokset sijoittajien luottamuksessa maailmanlaajuisesti ja jatkuvat poliittiset riskit tekevät taloudesta haavoittuvan. Matkailualalla on tapahtunut voimakasta supistumista heikentyneen turvallisuustilanteen takia.

Koska oikeusvaltioperiaatteella on suuri vaikutus talouden ohjausjärjestelmään, komissio kiinnittää erityistä huomiota kytköksiin näiden liittymisprosessin kahden pilarin välillä.

f) Alueellinen yhteistyö

Länsi-Balkanin kuusikon aloitteen työntövoima varsinkin yhteenliitettävyyttä koskevan EU:n toimintasuunnitelman ja Berliinin prosessin osalta on lisännyt entisestään alueellista yhteistyötä ja sen myötä poliittista vakautta ja taloudellisia mahdollisuuksia. Yhteenliitettävyyttä koskeva toimintasuunnitelma eteni Pariisissa heinäkuussa 2016 järjestetyssä huippukokouksessa aiempien huippukokousten tulosten pohjalta. Kokouksessa sovittiin muun muassa alueellisten sähkömarkkinoiden perustamisesta sekä keskittymisestä energiatehokkuuden parantamiseen ja uusiutuvan energian käytön lisäämiseen. Kaakkois-Euroopan yhteistyöprosessin kaltaisilla alueellisilla aloitteilla on edelleen tuettu vakauttamista ja yhteistyötä. Maat aloittivat yhteistyön myös uusilla aloilla: nuorisoasioissa tehtävää alueellista yhteistyötä varten perustettiin toimisto (Regional Youth Cooperation Office, RYCO) ja lisäksi sovittiin nuorille virkamiehille tarkoitettua vaihto-ohjelmakokeilusta.

Länsi-Balkanin maat sopivat kaupan helpottamista koskevista toimenpiteistä ja ottivat käyttöön toimenpiteitä, joilla alueellista kauppaa vapautetaan entisestään. Yhteistyön menestys mitataan lopulta toteutuneina yhteenliitettävyyshankkeina. Nyt on kiire käynnistää fyysinen työ, jotta kansalaiset saavat konkreettista näyttöä heille koituvista välittömistä hyödyistä. Liikenne- ja energiahankkeiden osalta on nopeutettava niiden yhteenliitettävyyttä koskevien uudistustoimien täytäntöönpanoa, joista sovittiin Wienissä vuonna 2015 järjestetyssä Länsi-Balkanin kuusikon huippukokouksessa.

Hyvät naapuruussuhteet ja alueellinen yhteistyö ovat vakautus- ja assosiaatioprosessin ja laajentumisprosessin keskeisiä osatekijöitä. Yhteydenpitoa ja yhteistyötä on jatkettu kahdenvälisellä ja alueellisella tasolla myös sotarikosten, kadonneiden henkilöiden, pakolaisten paluun, järjestäytyneen rikollisuuden ja poliisiyhteistyön kaltaisilla herkillä aloilla. Erilaiset alueelliset yhteistyöaloitteet lujittavat hyviä naapuruussuhteita. Lisäksi tarvitaan vastuullisempaa poliittista johtajuutta ja uusia sovittelutoimia, jotta voidaan edistää vakautta ja luoda olosuhteet, jotka auttavat pääsemään irti menneisyyden painolastista. Hyviä naapuruussuhteita vaarantavia lausuntoja olisi vältettävä.

Tarvitaan lisätoimia sellaisten kahdenvälisten riitojen ratkaisemiseksi, joita laajentumismailla on toistensa ja jäsenvaltioiden kanssa. Osapuolten on ratkaistava kahdenväliset kysymykset mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta ne eivät jarruttaisi ennalta määriteltyihin ehtoihin perustuvaa liittymisprosessia. Tältä osin on saatu vain vähän tuloksia. Serbian ja Kosovon on edistytävä nopeammin suhteidensa normalisoinnissa. Entisen Jugoslavian tasavallan Makedonian on pidettävä yllä hyviä naapuruussuhteita, joihin kuuluu YK:n avustuksella neuvoteltu ja molempien osapuolten hyväksyttävissä oleva ratkaisu nimikysymykseen. Edistyminen Kyproksen tilanteesta YK:n johdolla käytävissä neuvotteluissa on erittäin hyvä uutinen. Turkin on täytettävä velvollisuutensa panna lisäpöytäkirja kaikilta osin täytäntöön ja edistytävä suhteiden normalisoinnissa Kyproksen kanssa. Näin toimimalla se voisi vauhdittaa liittymisprosessia. Komissio kehottaa myös välttämään kaikkia sellaisia uhkia, kiistanaiheita ja toimia, jotka voisivat vahingoittaa hyviä naapuruussuhteita ja riitojen rauhanomaista ratkaisua. Komissio korostaa EU:n jäsenvaltioiden kaikkia suvereneja oikeuksia. Niihin kuuluu muun muassa oikeus tehdä kahdenvälisiä sopimuksia sekä kartoittaa ja hyödyntää luonnonvaroja EU:n säännösten ja kansainvälisen oikeuden, esimerkiksi YK:n merioikeusyleissopimuksen, mukaisesti.

III. LAAJENTUMISPAKETIN MUKAUTTAMINEN

a) Mukautetun raportointimenetelmän soveltaminen uusiin aloihin

Komissio teki vuonna 2015 joitakin muutoksia raportointimenetelmään. Tavoitteena oli lisätä entisestään arviointien tarkkuutta ja paketin käyttökelpoisuutta tietolähteenä ja ohjeistuksena kaikille sidosryhmille. Samoin pyrittiin lisäämään laajentumisprosessin läpinäkyvyyttä esittämällä selvemmin, missä pisteessä maat kokonaisuutena katsoen ovat. Raporteissa keskitytään aiempaa enemmän tähänhetkiseen tilanteeseen, jotta niistä kävisi selvemmin ilmi, missä vaiheessa maat ovat jäsenyysehtojen täyttämiseen tähtäävissä valmisteluissa. Raporteissa maille annetaan parempaa ohjausta siihen, mihin niiden olisi seuraavana vuonna keskityttävä. Raportointimenetelmää ja arviointiasteikkoa on yhdenmukaistettu, mikä mahdollistaa maiden suoran vertailun. Muutokset osoittavat selvemmin sen, että laajentumismaiden yhdentymispyrkimykset pitäisi nähdä määrätietoisena ja perusteellisena poliittisten ja taloudellisten uudistusten prosessina eikä pelkkinä teknisinä neuvotteluina.

Mukautettua lähestymistapaa laajennettiin vuonna 2016 koskemaan muitakin kuin kokeilussa vuonna 2015 olleita aloja¹. Se kattaa nyt myös talouden kehitykseen liittyvät alat (tavaroiden vapaa liikkuvuus, kilpailu, liikenne ja energia), eräät 24 luvun alat (muuttoliike, rajavalvonta, turvapaikka-asiat ja terrorismin torjunta) sekä ympäristön ja ilmastomuutoksen. Tässä menetelmän asteittaisessa laajentamisessa otetaan huomioon tarve varmistaa uudistusten tarkoituksenmukainen ajoitus ja keskittyä perusasioihin. Uutta menetelmää laajennetaan seuraavan kerran vuonna 2018.

Yhdenmukaistetut arviointiasteikot lisäsivät raporttien läpinäkyvyyttä ja paransivat niiden vertailukelpoisuutta. Arviota tämänhetkisestä tilanteesta on hienosäädetty entisestään ottamalla käyttöön välivaiheet kahden olemassa olevan tason välillä. Näin toimimalla tavoitellaan entistä tarkempia tuloksia.

b) Taloudellisten jäsenyysehtojen tarkistettu raportointi

Komissio on taloudellisten jäsenyysehtojen raportointiin viime vuonna tehtyjen muutosten pohjalta muokannut menetelmäänsä edelleen ja mukauttanut yksityiskohtaisia arviointiperusteita, joihin kaksi taloudellista jäsenyysehtoa edelleen jakautuvat. Mukautuksen tavoitteena on varmistaa, että laajentumismaiden talous on hyvässä kunnossa ja että ne jäseniksi tultuaan tukevat osaltaan EU:n kilpailukykyä ja vakautta.

Tarkistetuissa yksityiskohtaisissa arviointiperusteissa korostuvat nykyisten laajentumismaiden suurimmat talousongelmat, kuten heikot liiketoimintaedellytykset ja rahoituksen saannin vaikeus, korkea työttömyys, koulutusalan huonot tulokset, vähäinen innovointi ja rajallinen alueellinen yhteenliitettävyyttä. Arviointiperusteet mahdollistavat kohdennetumman analyysin markkinoiden toimintapuutteista ja kilpailukyvyn heikkouksista. Kohdennetumpi tarkastelu on sovitettu paremmin talouden uudistusohjelmiin. Näin laajentumismaat saavat selkeämpää ohjeistusta siitä, miten ne voivat hyötyä tiiviimmästä EU:hun integroitumisesta ennen liittymistä, ja apua taloudellisten jäsenyysehtojen täyttämiseen.

c) Syksystä kevääseen – laajentumispaketin uusi aikataulu

Komissio aikoo muuttaa vuotuisen laajentumispaketin aikataulua. Paketti on perinteisesti hyväksytty syksyllä, mutta jatkossa ajankohtana on kevät. Tästä seuraa, että seuraavaa pakettia ei hyväksytäkään vuoden 2017 loka-/marraskuussa, vaan keväällä 2018. Pakettia koskevat neuvoston päätelmät antaisi näin ollen kesäkuussa kokoontuva yleisten asioiden neuvosto. Uuden aikataulun ansiosta komissio voisi käyttää raportointijaksona kalenterivuotta, joka on tavanomainen käytäntö tilastotietojen kerätyessä. Laajentumismaat ovat toistamiseen ehdottaneet tätä.

Uusi aikataulu mahdollistaisi myös sen, että raportointijakso olisi yhdenmukainen talousuudistusohjelman aikataulun kanssa. Tämä lisäisi laajentumispolitiikan taloudellisten perusasioiden painoarvoa, paketin ja talousuudistusohjelmaan keskinäistä johdonmukaisuutta ja viimeksi mainitun näkyvyyttä.

¹ Oikeusvaltioperiaate ja perusoikeudet (oikeuslaitoksen toiminta, korruptio, järjestäytynyt rikollisuus ja sananvapaus), taloudelliset jäsenyysehdot, julkishallinnon uudistaminen sekä näihin perusasioihin läheisesti liittyvät kolme lukua (julkiset hankinnat, tilastot ja varainhoidon valvonta).

IV. PÄÄTELMÄT JA SUOSITUKSET

Edellä esitetyn analyysin ja liitteenä oleviin maakohtaisiin yhteenvedoihin sisältyvien arvioiden perusteella komissio esittää seuraavat **päätelmät** ja **suositukset**:

I

1. EU:n laajentumiskäytäntö on edelleen nähtävä strategisena investointina **rauhan, turvallisuuden, vaurauden ja vakauden** edistämiseen Euroopassa. Laajentumiskäytäntö perustuu tiukkoihin mutta oikeudenmukaisiin ehtoihin ja omien ansioiden periaatteeseen. Se tukee kumppanimaiden muuttumista ja modernisaatiota ympäristössä, joka on kokonaisuudessaan haastava. Tällaisen muutosprosessin aiheuttama vakautuminen on EU:n oman edun mukaista.
2. Komission noudattama ”**perusasiat ensin**” -periaate on tuottanut käytännön tulosta, ja kaiken kaikkiaan uudistusprosessit etenevät, tosin eri tahtiin. Koska tarvittavat uudistukset ovat luonteeltaan monimutkaisia, prosessi on pitkäkestoinen ja joillakin keskeisillä aloilla on edelleen puutteita. Uudistuksia tarvitaan niin oikeusvaltion, perusoikeuksien, demokraattisten instituutioiden ja julkishallinnon uudistamisen aloilla kuin taloudessakin, ja vaaleilla valittujen instituutioiden on vietävä niitä eteenpäin kansalaisten edun nimissä. Taloudelliset uudistukset ja oikeusvaltion lujittaminen synnyttävät toisiaan vahvistavia hyötyjä.
3. Yhteistyö Turkin ja Länsi-Balkanin maiden kanssa on tärkeä osa **muuttoliikekriisin** hallintaa, jossa useilla mailla on rakentava rooli. EU tukee toimia, joilla kriisin eniten koettelemat maat, pääasiassa Turkki, pyrkivät auttamaan ja suojelemaan pakolaisia ja siirtolaisia.
4. **Hyvät naapuruussuhteet ja alueellinen yhteistyö** ovat olennainen osa laajentumisprosessia ja vakautus- ja assosiaatioprosessia. Kahdenvälisen riitojen ratkaisemiseksi tarvitaan lisätoimia, koska ne eivät saa jarruttaa liittymisprosessia. Länsi-Balkanin kuusikon välinen yhteistyö muun muassa Berliinin prosessin puitteissa on tältä osin edelleen tärkeää.

II

5. **Turkki:** Turkki on EU:n tärkeä kumppani. EU tuomitsi voimakkaasti 15. heinäkuuta tehdyn vallankaappausyrityksen suorana hyökkäyksenä demokratian periaatteita vastaan ja antoi täyden tukensa Turkin kansalle ja demokraattisille instituutioille. Vallankaappausyrityksen jälkeen koko maahan julistettiin 20. heinäkuuta kolme kuukautta kestävä poikkeustila, jota on sittemmin jatkettu kolmella kuukaudella.

EU:n ja Turkin suhteisiin liittyvät pitkän aikavälin mahdollisuudet ja haasteet ovat samat kuin ennen 15. heinäkuuta. Vallankaappausyrityksen jälkeen toteutetut kauaskantoiset toimenpiteet ovat kuitenkin entisestään syventäneet eräitä perusoikeuksien kunnioittamiseen maassa liittyviä haasteita, joista tärkeimpiä ovat sananvapaus sekä oikeus oikeudenmukaiseen ja puolueettomaan oikeudenkäyntiin. Takaperoinen kehitys jatkui sananvapauden toteutumisen ja oikeuslaitoksen toiminnan osalta. Tilanne maan kaakkoisosassa on edelleen yksi suurimmista haasteista. Turkin turvallisuustilanteen erittäin vakava heikkeneminen jatkui kurdikysymyksen ratkaisemiseen tähtäävän prosessin romahdettua heinäkuussa 2015. Siihen vaikuttivat lisäksi useat laajamittaiset, kuolonuhreja vaatineet terrori-iskut, joiden tekijöiksi on ilmoitettu PKK ja Da'esh. EU on tähdentänyt, että terrorismin vastaisten toimenpiteiden on oltava oikeasuhteisia ja ihmisoikeuksia kunnioittavia. Kurdikysymyksen poliittiseen ratkaisuun tähtäävää

prosessia on jatkettava viipymättä. EU on erittäin huolestunut siitä, että useita HDP-puolueeseen kuuluvia parlamentin jäseniä on pidätetty terrorismin tukemisesta syytettyinä.

EU on heinäkuun jälkeen toteutettujen toimenpiteiden laajuuden ja kollektiivisuuden johdosta kehottanut ehdokasmaa Turkkia noudattamaan tiukkoja oikeusvaltiota ja perusoikeuksia koskevia normeja. Turkin viranomaiset ovat antaneet selkeitä sitoumuksia asiasta. Komissio kehottaa Turkkia panemaan ne kaikilta osin täytäntöön, muun muassa sallimalla vallankaappausyrityksen jälkeisten pidätysten, oikeudenkäyntien ja menettelyjen kansainvälisen seurannan. EU on sitoutunut tekemään yhteistyötä demokraattisen, osallistavan ja vakaan Turkin kanssa yhteisten haasteiden ratkomiseksi. Oikeusvaltioperiaatetta, ihmisoikeuksia ja perusvapauksia on kuitenkin kunnioitettava kaikissa olosuhteissa, ja parlamentin ja kaikkien maan demokraattisissa instituutioissa edustettuina olevien voimien on voitava käyttää perustuslaillista asemaansa täysipainoisesti. Mitä tulee uudelleen virinneeseen ajatukseen esittää parlamentille lakialoite kuolemanrangaistuksen palauttamisesta, EU muistuttaa, että kuolemanrangaistuksen yksiselitteinen torjuminen on olennainen osa EU:n säännöstöä ja keskeinen kansainvälinen velvoite, johon Turkki on sitoutunut.

EU ja Turkki ovat 29. marraskuuta 2015 järjestetyssä huippukokouksessa sopimansa mukaisesti syventäneet suhteitaan yhteisen edun mukaisilla keskeisillä aloilla. Korkean tason vuoropuhelua on käyty politiikasta yleisesti sekä energiasta ja taloudesta. Turkki teki jälleen loistavaa työtä tarjotessaan suojan yli 2,7 miljoonalle syyrialais- ja irakilaispakolaiselle. Muuttoliikeasioissa tehtävää yhteistyötä tehostettiin 18. maaliskuuta 2016 annetun EU:n ja Turkin julkilausuman johdosta. Yhdessä muiden toimenpiteiden kanssa tämä on johtanut siihen, että kuolemantapaukset merellä ovat vähentyneet jyrkästi ja Turkista Kreikkaan pyrkivien pakolaisten ja laittomien siirtolaisten määrä on laskenut huomattavasti. Turkki edistyi kuluneena vuonna merkittävästi viisumivapautta koskevan etenemissuunnitelman välitavoitteiden saavuttamisessa. Komissio on ehdottanut viisumipakon poistamista edellyttäen, että Turkki täyttää jäljellä olevat välitavoitteet. Liittymisprosessissa avattiin kaksi uutta neuvottelulukua, toinen marraskuussa 2015 ja toinen kesäkuussa 2016. Lisäksi tehtiin valmisteluja kolmen muun neuvotteluluvun osalta ja jatkettiin keskeisiä neuvottelulukuja 23 ja 24 koskevien analyttisten arviointikertomusten päivittämistä. Osapuolet jatkoivat tulliliiton kehittämismahdollisuuksien kartoittamista. Turkki on Naton, G20-ryhmän, Etyjin ja Euroopan neuvoston jäsenenä aktiivinen kansainvälinen toimija. Maa on jatkanut aktiivista toimintaa osana Da'eshin vastaista kansainvälistä liittoutumaa, ja se on tärkeä kumppani alueella.

Turkin pitäisi myös puuttua makrotalouden epätasapainoon, tehdä lisää rakenneuudistuksia ja parantaa liiketoimintaympäristöä, erityisesti vallankaappausyrityksen jälkeen vallitsevassa herässä vaiheessa.

Kuten neuvosto ja komissio ovat aikaisempina vuosina toistuvasti esittäneet kantanaan, Turkin on nyt pikaisesti täytettävä velvollisuutensa panna lisäpöytäkirja täysimääräisesti täytäntöön ja edistyttävä kahdenvälisen suhteidensa normalisoimisessa Kyproksen tasavallan kanssa. Komissio on tyytyväinen siihen, että osapuolet ovat sitoutuneet YK:n johdolla käytäviin sovintoneuvotteluihin. On tärkeää, että neuvotteluissa saavutetaan lisäedistystä. Edistymisen kannalta on olennaista, että Turkki on sitoutunut konkreettisesti Kyproksen-kysymyksen kokonaisvaltaiseen ratkaisuun ja tukee sitä konkreettisesti. EU on valmis mukautumaan ratkaisun ehtoihin, kunhan ne eivät ole ristiriidassa unionin perusperiaatteiden kanssa.

6. **Montenegro:** Liittymisneuvottelut EU:n kanssa ovat edistyneet. Parlamenttivaalit järjestettiin lokakuussa 2016 monilta osin muutetun oikeuskehyksen puitteissa ja kaiken kaikkiaan aiempaa osallistavammalla ja avoimemmalla tavalla. Vaalit olivat kilpaillut, ja niissä kunnioitettiin yleisesti perusoikeuksia. Kansallisten viranomaisten odotetaan tutkivan nopeasti ja avoimesti väitetyt menettelyihin liittyvät sääntöjenvastaisuudet, tehdyt pidätykset ja kahden matkaviestinalustan tilapäinen sulkeminen. Oikeusvaltion takaava oikeudellinen kehys on lähes valmis, ja institutionaaliset rakenteet on perustettu. Koko oikeusvaltiojärjestelmän on nyt tuotettava enemmän tuloksia, varsinkin korruption ja järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan alalla. Edistyminen oikeusvaltiota koskevissa neuvotteluluvuissa määrää jatkossakin liittymisneuvottelujen yleisen etenemistahdin. Konkreettiset tulokset korruption ja järjestäytyneen rikollisuuden torjunnasta katsotaan osoitukseksi edistymisestä. Montenegron julkisen talouden rahoitusasema heikkeni, ja julkisen velan kasvu nakertaa julkisen talouden kestävyyttä. Montenegron on ensi tilassa toteutettava toimenpiteitä, joilla se hillitsee juoksevia menoja ja tehostaa tulojen perintää. Sen pitäisi myös karsia työnteon pidäkkeitä sekä kehittää inhimillistä pääomaa ja kilpailukykyistä vientiteollisuutta. Merkittävänä saavutuksena voi pitää Montenegron joulukuussa 2015 saamaa kutsua liittyä Natoon.

7. **Serbia:** Kansallisten vaalien järjestämistä aikaistettiin huhtikuulle, ja niiden jälkeen laaditun hallitusohjelman ensisijaisena tavoitteena on Serbian liittyminen EU:hun. Serbia on toteuttanut merkittäviä toimia tavoitteen saavuttamiseksi. Niiden ansiosta on avattu ensimmäiset neljä neuvottelulukua, joista yksi koskee oikeusvaltiota ja yksi suhteiden normalisointia Kosovon kanssa. Liittymisneuvottelujen yleinen etenemistahti on sidoksissa kestävään edistymiseen näissä kahdessa kysymyksessä. Serbian on syvennettävä sitoutumista Kosovon kanssa käymäänsä vuoropuheluun muun muassa panemalla kaikki sopimukset täytäntöön. Komissio uskoo, että uusia neuvottelulukuja voidaan avata lähiaikoina.

Taloussuudistukset tuottavat tulosta, ja niitä on jatkettava. Painopisteen on oltava valtionyritysten ja liikelaitosten saneeraamisessa. Serbian johtava rooli alueella on ratkaisevassa asemassa, kun tavoitteena on alueellisten siteiden tiivistäminen ja vakauden säilyttäminen. Muuttoliikekriisi on koetellut Serbiaa. Maalla on ollut kriisissä aktiivinen ja rakentava rooli, ja se on tehnyt yhteistyötä naapurimaidensa ja jäsenvaltioiden kanssa erilaisista ryhmistä koostuvien muuttovirtojen hallitsemiseksi.

8. **Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia:** Kulunut vuosi on ollut yhtä poliittista kriisiä. Yritykset puuttua valtiovallan toimintaan tavalla, joka vaikuttaa demokraattisten instituutioiden toimintaan ja yhteiskunnan avainaloihin, aiheuttavat edelleen huolta. Maan on pantava Pržinon sopimus kaikilta osin täytäntöön varmistamalla, että joulukuulle aikaistettuihin parlamenttivaaleihin liittyvä vaaliprosessi on uskottava. Erikoissyyttäjän pyrkimyksiä oikeudellisen vastuuvastuun määrittelemiseksi on tuettava, ja parlamentin on määriteltävä poliittinen vastuu telekuuntelun ja sillä hankitun aineiston osalta. Kiireellisten uudistustavoitteiden käytännön toteutuksessa tarvitaan vielä merkittävää edistystä. Makrotalouden vakautta olisi pidettävä yllä ja varsinkin julkista velkaa olisi valvottava tiukemmin. Julkisten menojen läpinäkyvyttä ja toteutusta olisi parannettava. Kreikan kanssa on hiljattain toteutettu luottamusta lisääviä toimenpiteitä, ja niiden jatkoksi tarvitaan määrätietoisia toimia, jotta nimikysymys saadaan ratkaistua. Muuttoliikekriisi on koetellut maata. Se on tehnyt yhteistyötä naapurimaidensa ja jäsenvaltioiden kanssa erilaisista ryhmistä koostuvien muuttovirtojen hallitsemiseksi.

Pržinon sopimuksen puitteissa viime aikoina tapahtunut myönteinen kehitys tarjoaa poliittisille johtajille todellisen tilaisuuden saada pitkään jatkunut kriisi vihdoin laukeamaan ja tarttua systeemiin kysymyksiin. Tältä pohjalta komissio on valmis

suosittelemaan liittymisneuvottelujen aloittamista entisen Jugoslavian tasavallan Makedonian kanssa. Aloittamisen ehtona on kuitenkin se, että Pržinon sopimuksen täytäntöönpanossa tapahtuu edistystä eli että maassa järjestetään uskottavat parlamenttivaalit ja että kiireellisten uudistustavoitteiden toteutus etenee merkittävästi.

9. **Albania:** Albania on edennyt tasaiseen tahtiin kaikkien viiden liittymisneuvottelujen avaamiselle asetetun tärkeimmän painopisteen täytäntöönpanossa. Heinäkuussa 2016 hyväksyttiin keskeisiä perustuslakimuutoksia, joiden myötä käynnistyi oikeusjärjestelmän kokonaisvaltainen uudistusprosessi. Prosessiin kuuluu tuomareiden ja syyttäjien yksityiskohtainen uudelleenarviointi. Julkishallinnon uudistaminen eteni johdonmukaisesti. Korruption ja järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan alalla on saatu lisää näyttöä ennakoivasta tutkinnasta, syytteistä ja tuomioista. Yleisesti ottaen maassa kunnioitetaan perusoikeuksia.

Koska Albania on edistynyt tärkeimpien painopisteiden täytäntöönpanossa edellä esitetyn mukaisesti ja edellyttäen, että oikeusjärjestelmän uudistus ja varsinkin tuomareiden ja syyttäjien uudelleenarviointi (turvallisusselvitykset) etenee uskottavalla ja konkreettisella tavalla, komissio suosittelee liittymisneuvottelujen aloittamista Albanian kanssa.

10. **Bosnia ja Hertsegovina:** Bosnia ja Hertsegovina on saavuttanut tuloksia uudistusprosessinsa painopisteiden täytäntöönpanossa, erityisesti uudistusohjelman suhteen. Siksi neuvosto antoi komissiolle tehtäväksi laatia lausunnon maan jäsenyyshakemuksesta. Maan on jatkettava huomattavia EU:hun suuntautuvia uudistustoimia, jotta voidaan puuttua syvälle juurtuneisiin rakenteellisiin ongelmiin, jotka ovat jarruttaneet maan kehitystä, myös sosioekonomisella tasolla. Yksi painopiste on edelleen oikeusvaltion ja julkishallinnon vahvistaminen kaikilla hallintotasoilla eurooppalaisia normeja noudattaen sekä yhteistyön parantaminen kaikkien tasojen välillä. EU-asioiden koordinoitimekanismi on otettava käyttöön, jotta maa voi vastata EU:n yhdyntymisprosessin haasteisiin, mukaan lukien tarvittavien koko maata koskevien strategioiden laatiminen. Heinäkuussa 2016 parafoitu vakautus- ja assosiaatiosopimuksen mukauttamista koskeva pöytäkirja on allekirjoitettava.

11. **Kosovo:** Komissio on tyytyväinen siitä, että vakautus- ja assosiaatiosopimus tuli voimaan 1. huhtikuuta 2016. Sopimus tarjoaa kokonaisvaltaisen kehysten EU:n ja Kosovon poliittisten ja taloudellisten suhteiden tiivistämiselle. Kosovo on toteuttanut merkittäviä toimia täyttääkseen viisumivapautta koskevan etenemissuunnitelman vaatimukset, minkä johdosta komissio teki toukokuussa 2016 ehdotuksen viisumipakon poistamisesta. Edellytyksenä on, että Kosovo täyttää kaksi jäljellä olevaa vaatimusta eli ratifioi Montenegron kanssa tehdyn rajasopimuksen ja kasvattaa näyttöä järjestäytyneen rikollisuuden ja korruption torjunnasta. Parlamentin työskentelyä vaikeutti eri puolueiden perinpohjainen vastaanhangointelu.

Poliittisten toimijoiden täytyy löytää keinot, joiden avulla ne voivat purkaa pitkittyneen poliittisen pattitilanteen ja valmistautua lukuisten uudistushaasteiden ratkomiseen. Erityisesti tämä koskee oikeusvaltiota ja sellaisia talouden rakenneuudistuksia, joilla puututaan korkeaan työttömyyteen. Vakaus- ja assosiaatiosopimuksen täytäntöönpanon tukemiseksi on laadittu eurooppalainen uudistusohjelma. Kosovo täytti jäljellä olevat kansainväliset velvoitteet, jotka koskevat erityisjaostojen ja erikoissyyttäjänviraston perustamista tutkimaan kansainvälisiä rikoksia, joiden on väitetty tapahtuneen Kosovon konfliktin yhteydessä. EULEXin toimeksiantoa on jatkettu kesäkuuhun 2018. Kosovon on syvennettävä sitoutumista Serbian kanssa käymäänsä vuoropuheluun muun muassa panemalla kaikki sopimukset täytäntöön.

V. LIITTEET

1. Yhteenveto raporttien havainnoista
2. Keskeiset tilastot

LIITE 1 – Yhteenveto raporttien havainnoista

Turkki

Turkissa tehtiin 15. heinäkuuta yöllä sotilasvallankaappausyritys, jossa 241 ihmistä menetti henkensä ja 2 196 loukkaantui. Turkin hallitus onnistui Turkin koko poliittisen kentän ja yhteiskunnan tuella torjumaan vallankaappausyrityksen. Turkin kansalliskokous piti symbolisen erityisistunnon jo 16. heinäkuuta ja antoi lausuman, jonka kaikki parlamentissa edustettuina olevat puolueet hyväksyivät. Hallitus syytti vallankaappausyrityksestä Gülen-liikettä.

EU tuomitsi vallankaappausyrityksen välittömästi ja voimakkaasti suorana hyökkäyksenä demokratiaa vastaan Turkissa ja antoi jälleen täyden tukensa Turkin demokraattisille instituutioille.

Turkkiin julistettiin 20. heinäkuuta kolmen kuukauden poikkeustila, jota jatkettiin kolmella kuukaudella 3. lokakuuta. Lainsäädäntöön tehtiin merkittäviä muutoksia asetuksella. Turkki ilmoitti Euroopan neuvostolle poikkeavansa velvollisuudestaan taata tietyt oikeudet, jotka on suojattu Euroopan ihmisoikeussopimuksella. Vallankaappausyritystä seuraavina päivinä hyvin suuri määrä ihmisiä erotettiin määräajaksi virasta, irtisanottiin, pidätettiin ja vangittiin. Syynä tähän olivat väitetyt yhteydet Gülen-liikkeeseen ja osallistuminen vallankaappausyritykseen. Nämä toimenpiteet vaikuttivat koko yhteiskuntaan, erityisesti oikeuslaitokseen, poliisiin, santarmilaitokseen, armeijaan, julkishallintoon, paikallisviranomaisiin, tiedemaailmaan, opettajiin, lakimiehiin, tiedotusvälineisiin ja elinkeinoelämään. Useita laitoksia ja yksityisiä yrityksiä suljettiin ja niiden varat takavarikoitiin tai siirrettiin julkisille laitoksille.

EU kehotti viranomaisia noudattamaan vallankaappausyrityksen jälkeisten toimenpiteiden yhteydessä tiukimpia mahdollisia normeja oikeusvaltion ja perusoikeuksien osalta. Vaikka virkamiesten ja valtion välillä olisi oltava luottamukseen ja uskollisuuteen perustuva suhde ja sen varmistamiseksi voidaan toteuttaa toimenpiteitä, väärinkäytössyytökset olisi tutkittava läpinäkyvillä menetelmillä kaikissa yksittäisissä tapauksissa. Yksilö voidaan asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen ainoastaan kunnioittaen täysimääräisesti vallanjakoperiaatetta, oikeuslaitoksen riippumattomuutta ja jokaisen yksilön oikeutta tehokkaihin oikeussuojakeinoihin, myös tosiasiallista oikeutta asianajajan käyttöön. Turkin olisi varmistettava, että kaikki toteutettavat toimenpiteet rajoitetaan tiukasti siihen laajuuteen, jonka tilanne välttämättä vaatii, ja että toimenpiteet ovat välttämättömiä ja oikeasuhteisia. Poikkeustilan nojalla toteutetut toimenpiteet ovat Euroopan neuvoston valvonnassa. Turkin olisi kiireesti täytettävä Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun lokakuussa 2016 antamat suositukset.

Poliittisten arviointiperusteiden osalta parlamentti käynnisti ennen vallankaappausyritystä raskaan lainsäädäntöohjelman pannaan täytäntöön hallituksen kunnianhimoisen uudistusohjelman vuodelle 2016 ja täyttääkseen viisumipakon poistamista koskevan etenemissuunnitelman vaatimukset. Hyväksytyistä säädöksistä useat keskeiset oikeusvaltioperiaatetta ja perusoikeuksia koskevat säädökset, esimerkiksi tietosuojalainsäädäntö, eivät kuitenkaan olleet eurooppalaisten normien mukaisia. Poliittinen vastakkainasettelu vaivasi edelleen lainsäädäntötyötä. Toukokuussa hyväksyttiin laki, joka mahdollistaa monien parlamentin jäsenten koskemattomuuden poistamisen, ja sen seurauksena useita HDP-puoluetta edustavia parlamentin jäseniä pidätettiin ja vangittiin marraskuussa. Tämä on vakava huolenaihe.

Kaakkois-Turkin tilanne oli edelleen yksi suurimmista haasteista maassa. Turkin turvallisuustilanteen erittäin vakava heikkeneminen jatkui kurdikysymyksen ratkaisemiseen tähtäävän prosessin romahdettua heinäkuussa 2015 ja johti raskaisiin menetyksiin. Siihen

vaikuttivat lisäksi useat laajamittaiset PKK:n ja Da'eshin tekemät kuolonuhreja vaatineet terrori-iskut. Viranomaiset jatkoivat laajamittaista terrorismin vastaista sotilas- ja turvallisuuskampanjaa Kurdistanin työväenpuoluetta (PKK) vastaan. EU luokittelee PKK:n edelleen terroristijärjestöksi. Vakavista ihmisoikeusrikkomuksista ja turvallisuusjoukkojen suhteettomasta voimankäytöstä maan kaakkoisosassa on raportoitu yhä enemmän. Useita vaaleilla valittuja edustajia ja kunnanhallituksen jäseniä maan kaakkoisosassa erotettiin määrääjäksi, irtisanottiin tai pidätettiin terrorismiin liittyvistä syistä, joissakin tapauksissa vallankaappausyrityksen jälkeisen poikkeustilan aikana annettujen säädösten perusteella. Terrorismin vastaisten toimenpiteiden on kuitenkin oltava oikeasuhteisia, ja niissä on kunnioitettava ihmisoikeuksia. Kurdikysymyksen poliittinen ratkaisu on ainoa tapa eteenpäin. Myös sovittelusta ja jälleenrakentamisesta on tulossa keskeisiä kysymyksiä, jotka viranomaisten on ratkaistava.

Kansalaisyhteiskunta teki voitavansa pysyäksään aktiivisena ja osallistuakseen julkiseen elämään. Riippumattomat kansalaisjärjestöt osallistuvat harvoin lainsäädäntö- ja päätöksentekoprosesseihin. Niiden edustajia, muun muassa ihmisoikeuksien puolustajia, on pidätetty, ja uskottavien tietojen mukaan pelottelua on esiintynyt. Lukuisia järjestöjä suljettiin osana hallituksen vallankaappausyrityksen jälkeen toteuttamia toimenpiteitä, koska niillä väitettiin olevan yhteyksiä Gülen-liikkeeseen.

Turkki on kohtuullisen valmistautunut julkisen hallinnon uudistuksen alalla, ja se on sitoutunut voimakkaasti avoimeen, joustavaan hallintoon. Sitä vastoin julkisten palveluiden ja henkilöstöhallinnon alalla on tapahtunut taantumista erityisesti vallankaappausyrityksen jälkeen. Vallankaappausyrityksen jälkeen toteutettujen toimenpiteiden rakenteellista vaikutusta julkishallinnon toimintaan on vielä arvioitava.

Turkin oikeuslaitos on valmistautumisessa varhaisessa vaiheessa / on jossain määrin valmistautunut. Taantumista on tapahtunut myös kuluneena vuonna, erityisesti oikeuslaitoksen riippumattomuuden osalta. Ylioikeuksien rakenteeseen ja kokoonpanoon tehdyt laajat muutokset ovat erittäin huolestuttavia, eivätkä ne vastaa eurooppalaisia normeja. Lisää tuomareita ja syyttäjiä erotettiin tehtävistään ja joissakin tapauksissa pidätettiin, koska heidän väitettiin juonitelleen Gülen-liikkeen kanssa. Tämä tilanne paheni entisestään heinäkuun vallankaappausyrityksen jälkeen ja johti siihen, että viidennes tuomareista ja syyttäjistä erotettiin ja heidän varansa jäädytettiin. Oikeuslaitoksen on toimittava sellaisessa ympäristössä, jossa se pystyy täyttämään tehtävänsä riippumattomasti ja puolueettomasti, ja toimeenpanevien ja lakiasäätävien elinten on kunnioitettava täysimääräisesti vallanjakoperiaatetta. Poikkeustilan aikana Turkki on pidentänyt tiettyjen rikosten osalta tutkintavankeuden 30 päivään ilman oikeuskäsittelyä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön vastaisesti. Nämä toimenpiteet koskevat suurta osaa oikeuslaitosta.

Korruption torjuntaan Turkki on valmistautunut jossain määrin. Korruptiota esiintyy edelleen yleisesti monilla aloilla, ja se on yhä vakava ongelma. Uuden korruption vastaisen strategian ja toimintasuunnitelman hyväksyminen on askel eteenpäin, vaikka niiden soveltamisala on edelleen melko rajallinen. Oikeudellisessa kehityksessä on yhä suuria puutteita, ja toimeenpanevien elinten vaikutusvalta korkean tason korruptiotapausten tutkintaan ja niistä syytteenpanoon on edelleen merkittävä huolenaihe. Korruptioindeksi on yhä korkea.

Myös järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan Turkki on valmistautunut jossain määrin. Institutionaalisia valmiuksia on lisätty ja uusia toimintasuunnitelmia on hyväksytty. Tilastotietoja lopullisten tuomioiden määrästä ja muista tärkeistä indikaattoreista ei kuitenkaan ole käytettävissä. Talousrikostutkintaa tehdään edelleen liian vähän. Omaisuuden jäädyttämistä turvaamistoimenpiteenä käytetään harvoin, ja menetetyksi tuomitun omaisuuden määrä on vähäinen. Terrorismin torjunnassa on käytössä terrorismin rahoitusta

koskeva kattava oikeudellinen kehys. Terrorismin vastainen laki ei vastaa unionin säännöstöä soveltamisalansa ja määritelmiensä osalta, ja sen soveltaminen aiheuttaa vakavia ongelmia perusoikeuksien kannalta. Sekä rikos- että terrorismin vastainen lainsäädäntö olisi yhdenmukaistettava Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa heikentämättä Turkin valmiuksia torjua terrorismia. Suhteellisuusperiaatetta on noudatettava käytännössä.

Turkin oikeudellinen kehys sisältää ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamista koskevat yleiset takeet, joita on edelleen parannettava. Euroopan ihmisoikeussopimukseen perustuvien oikeuksien ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön toteutumista ei ole vielä varmistettu. Välittömästi vallankaappausyrityksen jälkeen esitettiin useita väitteitä, joiden mukaan kidutuksen ja huonon kohtelun kieltoa ja menettelyllisiä oikeuksia on loukattu vakavasti. Kaikkien toteutettujen toimenpiteiden on kuitenkin oltava sopusoinnussa suhteellisuusperiaatteen ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen kanssa. Uusi laki Turkin ihmisoikeus- ja tasa-arvoinstituutiosta on askel oikeaan suuntaan. Se sisältää määräyksiä, joilla kielletään monista syistä tapahtuva syrjintä, mutta se ei kata selvästi seksuaalista suuntautumista. Syrjinnän torjumisesta on vielä annettava kattava laki. Ihmisoikeustapausten alalla on oikeudellinen tyhjiö, sillä uutta kansallista ihmisoikeus- ja tasa-arvoinstituutiota ei ole vielä perustettu. Kaikkein haavoittuvimpien väestöryhmien ja vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet olisi turvattava riittävällä tavalla. Sukupuoleen perustuva väkivalta, syrjintä, vihapuhe vähemmistöjä vastaan, viharikokset sekä homojen, lesbojen, biseksuaalien, transihmisten ja intersukupuolisten (HLBTI) ihmisoikeuksien loukkaaminen ovat edelleen vakava huolenaihe.

Sananvapauden alalla on tapahtunut merkittävää taantumista viime vuoden aikana. Lainsäädännön, erityisesti kansallista turvallisuutta ja terrorismin torjuntaa koskevien säännösten, valikoivalla ja mielivaltaisella soveltamisella on kielteinen vaikutus sananvapauteen. Käynnissä olevat ja uudet rikosoikeudelliset menettelyt toimittajia, kirjoittajia ja sosiaalisen median käyttäjiä vastaan, akkreditoinnin peruuttaminen, lukuisten toimittajien pidätykset ja monien mediatalojen sulkeminen heinäkuun vallankaappausyrityksen jälkeen ovat vakava huolenaihe. Kokoontumisvapautta rajoitetaan edelleen liian paljon niin lainsäädännössä kuin käytännössä.

Turkki on edelleen ilmaissut tukevansa Kyproksen kysymyksen ratkaisemista koskevia neuvotteluja kummankin yhteisön johtajien välillä sekä YK:n pääsihteerin erityisneuvonantajan ponnisteluja. On erittäin tärkeää, että Turkki on konkreettisesti sitoutunut kysymyksen kokonaisvaltaiseen ratkaisuun. Se ei ole kuitenkaan täyttänyt velvollisuuttaan panna assosiaatiosopimuksen lisäpöytäkirja täytäntöön täysimääräisesti ja syrjimättömästi, eikä se ole poistanut tavaroiden vapaan liikkuvuuden kaikkia esteitä, joihin kuuluvat suoriin liikenneyhteyksiin Kyproksen kanssa kohdistuvat rajoitukset. Kahdenvälisten suhteiden normalisointi Kyproksen tasavallan kanssa ei ole edistynyt. Yleisten asioiden ja ulkosuhteiden neuvoston 11. joulukuuta 2006 antamat ja Eurooppa-neuvoston 14. ja 15. joulukuuta 2006 vahvistamat päätelmät Turkista pysyvät voimassa. Niiden mukaan kahdeksaa neuvottelulukua², jotka koskevat Kyproksen tasavaltaan kohdistuvia Turkin soveltamia rajoituksia, ei avata eikä yhtään neuvottelulukua suljeta toistaiseksi ennen kuin komissiolta on saatu vahvistus, että Turkki on pannut assosiaatiosopimuksen lisäpöytäkirjan täysimääräisesti täytäntöön.

Turkin on sitouduttava yksiselitteisesti hyviin naapuruussuhteisiin, kansainvälisiin sopimuksiin ja kiistojen rauhanomaiseen ratkaisemiseen YK:n peruskirjan mukaisesti ja

²Tavaroiden vapaa liikkuvuus, sijoittautumisoikeus ja palvelujen tarjoamisen vapaus, rahoituspalvelut, maatalous ja maaseudun kehittäminen, kalastus, liikennepolitiikka, tulliliitto ja ulkosuhteet.

tarvittaessa Kansainväliseen tuomioistuimeen turvautuen. Tähän liittyen EU on ilmaissut toistamiseen olevansa erittäin huolestunut ja kehottanut Turkkia välttämään kaikenlaista uhkailua tai toimintaa jotakin jäsenvaltiota vastaan tai kiistanaiheita tai toimia, jotka voisivat vahingoittaa hyviä naapuruussuhteita ja haitata riitojen rauhanomaista ratkaisua.

Jäsenyyden **taloudellisia arviointiperusteita** tarkasteltaessa voidaan todeta, että talouden suhteen valmistelut ovat pitkällä ja että Turkkia voidaan pitää toimivana markkinataloutena. Suuren ulkoisen vajeen vuoksi Turkin talous on edelleen altis rahoitusmarkkinoiden epävarmuudelle, globaalien sijoittajien mielialan muutoksille ja poliittisille riskeille. Keskuspankki alensi korkoja, vaikka inflaatio pysyi selvästi virallisen tavoitteen yläpuolella. Liiketoimintaympäristö heikkeni edelleen, koska toimia kohdennettiin tärkeisiin tiedotusvälineisiin, liike-elämän edustajiin ja poliittiseen oppositioon veroviranomaisten, talousrikosyksikön ja tuomioistuinten kautta. Rakenteellisten uudistusten toteuttaminen tavara-, palvelu- ja työmarkkinoiden toiminnan parantamiseksi on pysähtynyt. Kaiken kaikkiaan on tapahtunut taantumista.

Turkki on hyvin valmistautunut selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa. Jonkin verran edistymistä on tapahtunut monilla osa-alueilla, joista mainittakoon etenkin energia-alan vapauttamisen jatkaminen. Koulutuksen laatuun liittyy edelleen merkittäviä ongelmia. Ongelmia on myös tyttöjen koulutukseen pääsyssä. Liiran reaalin vahvistuminen on heikentänyt talouden hintakilpailukykyä.

Mitä tulee **kykyyn selviytyä jäsenyysvelvoitteista**, Turkki on jatkanut lainsäädäntönsä mukauttamista EU:n säännöstöön. Työ on edennyt hitaasti lukuun ottamatta viisumipakon poistamiseen liittyvää työtä, joka muodostaa myönteisen poikkeuksen. Turkin valmistelut ovat pitkällä yhtiöoikeuden, Euroopan laajuisten verkkojen sekä tieteen ja tutkimuksen aloilla, ja se on valmistautunut hyvin tavaroiden vapaa liikkuvuuden, immateriaalioikeuksien, rahoituspalvelujen, yritys- ja teollisuuspolitiikan, kuluttajien ja terveyden suojelun, tulliliiton, ulkosuhteiden ja varainhoidon valvonnan aloilla. Julkisten hankintojen suhteen Turkki on valmistautunut vain kohtuullisesti, koska alan lainsäädännön lähentämisessä on edelleen merkittäviä puutteita. Myös tilastojen ja liikennepolitiikan suhteen maa on valmistautunut kohtuullisesti, mutta merkittäviä lisätoimia tarvitaan kautta linjan. Turkki on valmistautunut ainoastaan jossain määrin ympäristön ja ilmastomuutoksen aloilla, joilla tarvitaan kunnianhimoisempaa ja paremmin koordinoitua politiikkaa. Kaikilla aloilla on kiinnitettävä enemmän huomiota lainsäädännön noudattamisen valvontaan, ja monilla aloilla lainsäädännön lähentämisessä EU:n säännöstöön tarvitaan vielä merkittäviä edistysaskelia.

Montenegro

Poliittisten arviointiperusteiden osalta voidaan todeta, että poliittinen sopimus vapaiden ja rehellisten vaalien järjestämisestä johti uskoa vaaleihin vahvistavan ”hallituksen” muodostamiseen toukokuussa. Poliittisen kentän hellittämättömästä vastakkaisasettelusta huolimatta tämä on osoitus kyvystä päästä kompromisseihin hallituksen ja joidenkin oppositioryhmien välillä. Lokakuussa 2016 pidetyissä parlamenttivaaleissa noudatettiin merkittävästi tarkistettua oikeudellista kehystä. Huolimatta teknisistä viiveistä ja vastuussa olevien toimielinten välisistä ongelmallisista suhteista vaalivalmistelut hoidettiin kaiken kaikkiaan osallistavammalla ja avoimemmalla tavalla. Vaalit olivat kilpaillut, ja niissä kunnioitettiin yleisesti perusoikeuksia. Kansallisten viranomaisten odotetaan tutkivan nopeasti ja avoimesti väitetyt menettelyihin liittyvät sääntöjenvastaisuudet, tehdyt pidätykset ja kahden matkaviestinalustan väliaikainen sulkeminen. Nk. äänitallenneasiassa (julkisten varojen väitetty väärinkäyttö puoluepoliittisiin tarkoituksiin) ei ole ryhdytty poliittisiin jatkotoimiin.

Montenegro on valmistautunut kohtuullisesti julkishallintonsa uudistamiseen. Edistystä on tapahtunut jonkin verran. Erityisesti voidaan todeta, että julkishallinnon uudistusstrategia 2016–2020 ja julkisen varainhoidon uudistusohjelma on hyväksytty, uusi palkkalaki on tullut voimaan ja hallinnollisia menettelyjä on yksinkertaistettu. Tarvitaan kuitenkin voimakasta poliittista tahtoa, jotta voidaan tehokkaasti puuttua julkishallinnon politisoitumiseen ja kohtuullistaa valtionhallinnon kokoa.

Oikeuslaitos on valmistautunut kohtuullisesti. Montenegro edistyi jonkin verran tällä alalla raportointijakson aikana. Tuomari- ja syyttäjäneuvoston valmiudet ovat parantuneet. Uutta lainsäädännöllistä kehystä, jolla lisätään oikeuslaitoksen riippumattomuutta, vastuuvollisuutta ja ammattimaisuutta, ja eettisiä sääntöjä ei ole kuitenkaan vielä pantu täysimääräisesti täytäntöön. On jatkettava toimenpiteitä vireillä olevien asioiden määrän vähentämiseksi ja menettelyn kokonaispituuden lyhentämiseksi.

Korruption torjuntaan Montenegro on valmistautunut jossain määrin. Korruptiota esiintyy edelleen yleisesti monilla aloilla, ja se on yhä vakava ongelma. Korruptiontorjuntavirasto aloitti toimintansa vuonna 2016. Instituutioiden kehittäminen on saatu pääosin päätökseen. Kaikilla instituutioilla pitäisi olla proaktiivisempi asenne tehtäviensä hoitamiseen. Vaikka on toteutettu joitakin lisätoimia, onnistuneista tutkimuksista ja tuomioista, etenkin korkean tason korruptiotapauksissa, ja korruption ehkäisystä saadut tulokset ovat edelleen vähäisiä. Montenegron on tehostettava valmiuksia suorittaa talousrikostutkintaa ja saatava aikaan tuloksia rikoksella saadun omaisuuden takavarikoinnissa ja menetetyksi tuomitsemisessa.

Myös järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan Montenegro on valmistautunut jossain määrin. Edistymistä on tapahtunut jonkin verran, erityisesti oikeudellisen, lainsäädännöllisen ja institutionaalisen kehyksen lujittamisessa. Olisi edelleen pyrittävä saavuttamaan tuloksia järjestäytyntä rikollisuutta koskevissa tapauksissa, erityisesti ihmiskauppaa ja rahanpesua koskevissa tapauksissa, joissa tulokset ovat vähäisiä. Havaittujen epäilyttävien pankkitoimien lukumäärä on edelleen alhainen.

Montenegro on saanut päätökseen useita lainsäädäntöuudistuksia lainsäädäntönsä mukauttamiseksi EU:n ja kansainvälisiin ihmisoikeusnormeihin ja sen varmistamiseksi, että käytössä on riittävät mekanismit heikossa asemassa olevien ryhmien suojelemiseksi syrjinnältä. Lainsäädännön täytäntöönpano on kuitenkin edelleen heikkoa. Yleiseen lainsäädäntökehykseen tehtäviä muutoksia yhdenmukaisen seuraamuspolitiikan takaamiseksi ihmisoikeusrikkomustapauksissa ei ole vielä hyväksytty. Institutionaalisia valmiuksia on lisättävä entisestään. Romanivähemmistö on edelleen kaikkein heikoimmassa asemassa oleva ja eniten syrjitty yhteisö eri elämänaloilla.

Montenegro on valmistautunut jossain määrin sananvapauden alalla, mutta kuluneen vuoden aikana ei saavutettu lisäedistystä. Kunnianloukkausasioiden lukumäärä on edelleen korkea, mikä viittaa heikkoihin itsesääntelymekanismeihin sekä haasteisiin tiedotusvälineiden roolin ymmärtämisessä. Montenegron on vielä yhdenmukaistettava lainsäädäntönsä yleisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa. Yhden kaupallisen mediayhtiön toimitiloja turmeltiin ja useat toimittajat joutuivat fyysisen ja verbaalisen väkivallan ja uhkailun kohteiksi hallituksen vastaisten mielenosoitusten aikana lokakuussa 2015. Toimittajiin kohdistuvien hyökkäysten ratkaisussa ei ole edistytty. Olisi varmistettava, että valtion mainonta tiedotusvälineissä on läpinäkyvää ja syrjimätöntä. Toimittajia koskevia tarkistettuja eettisiä sääntöjä on sovellettava tehokkaasti ja yhtenäisesti kaikissa tiedotusvälineissä.

Montenegro jatkoi rakentavaa rooliaan alueellisessa yhteistyössä. Se ratifioi rajasopimuksensa Bosnia ja Hertsegovinan ja Kosovon* kanssa.

Jäsenyyden **taloudellisista arviointiperusteista** voidaan todeta, että Montenegro on kohtuullisesti valmistautunut toimivan markkinatalouden luomiseen. Jonkin verran edistystä tapahtui rahoitus- ja työmarkkinoiden toiminnan vahvistamisessa ja liiketoimintaympäristön parantamisessa. Investoinnit infrastruktuuriin ja matkailuun tukevat taloudellista toimintaa. Nopeasti kasvava julkinen velka ja julkisen talouden suuret alijäämät yhdessä suuren ulkoisen epätasapainon ja korkean työttömyyden kanssa ovat kuitenkin huolenaiheita. Laajamittaisten julkisten infrastruktuuri-investointien ja useiden kalliiden uusien sosiaalimeno-ohjelmien yhdistetyt vaikutukset muodostavat haasteen julkisen talouden kestävyydelle. Tarvitaan välittömiä korjaavia toimenpiteitä, kuten talousuudistusohjelman poliittisessa ohjeistuksessa todettiin. Muita ratkaistavia ongelmia ovat suuri ulkoinen epätasapaino ja alhainen työvoimaosuus sekä edelleen alhainen luotonannon kasvu ja arvoltaan alentuneiden pankkilainojen suuri määrä.

Montenegro on kohtuullisesti valmistautunut selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa. Infrastruktuurin laadun parantamisessa, energiamarkkinoilla ja talouden digitalisoinnissa edistyi jonkin verran. Pk-yritysten tuki on vaatimatonta, mutta sitä kehitetään vähitellen. Vielä tarvitaan kuitenkin huomattavia toimia, joilla kehitetään inhimillistä pääomaa ja kilpailukykyistä vientiteollisuutta.

Mitä tulee Montenegron **kykyyn selviytyä jäsenyyssvelvoitteista**, lainsäädännön yhdenmukaistamisen ja unionin säännösten täytäntöönpanon valmistelun eteen on tehty paljon työtä ja Montenegro on valmistautunut kohtuullisesti useissa neuvotteluluvuissa, kuten tavaroiden vapaa liikkuvuus, julkiset hankinnat, tilastot sekä oikeus, vapaus ja turvallisuus. Montenegro on jatkanut lainsäädäntönsä mukauttamista kaikkiin EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskeviin kantoihin ja julkilausumiin. Montenegron valmistelut ovat alkuvaiheessa kalastusta sekä varainhoitoa ja talousarviota koskevien säännösten alalla, ja se on valmistautunut jossain määrin ympäristön ja ilmastomuutoksen aloilla. Hyvää edistystä on tapahtunut tavaroiden vapaan liikkuvuuden, maatalouden ja maaseudun kehittämisen, elintarviketurvallisuuden, eläinlääkintä- ja kasvinuojelupolitiikan, energian, ympäristön ja ilmastomuutoksen, tulliliiton, ulkosuhteiden ja varainhoidon valvonnan aloilla. Montenegron olisi jatkossa keskityttävä erityisesti kilpailupolitiikkaan sekä talous- ja rahapolitiikkaan. Hallinnollisten valmiuksien vahvistaminen unionin säännösten soveltamisen varmistamiseksi on edelleen merkittävä haaste Montenegrolle.

Serbia

Poliittisten arviointiperusteiden osalta huhtikuussa järjestetyt kansalliset vaalit samoin kuin alue- ja paikallisvaalit sujuivat rauhallisessa ilmapiirissä. Kansainvälisten tarkkailijoiden suositukset on pantava täytäntöön, mukaan lukien ne suositukset, joilla varmistetaan kampanjarahoituksen ja rekisteröintiprosessin avoimuus. Uuden hallitusohjelman yhtenä ensisijaisena tavoitteena on Serbian liittyminen Euroopan unioniin. Parlamentin ja sidosryhmien, myös kansalaisyhteiskunnan, osallistumista liittymisprosessiin tehostettiin entisestään. Osallisuutta, lainsäädännön avoimuutta ja laatua sekä toimeenpanovallan tehokasta valvontaa on lisättävä edelleen ja kiireellisten menettelyjen käyttöä on rajoitettava. Joillakin aloilla mukautuminen EU:n normeihin edellyttää perustuslain muuttamista. Toimeenpanovallan ja riippumattomien sääntelyelinten välistä yhteistyötä on varaa parantaa.

* Tämä nimitys ei vaikuta asemaa koskeviin kantoihin, ja se on YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1244/1999 ja Kansainvälisen tuomioistuimen Kosovon itsenäisyysjulistuksesta antaman lausunnon mukainen.

Julkishallinnon uudistamiseen Serbia on valmistautunut kohtuullisesti. Hyvää edistystä saavutettiin hyväksymällä julkisen varainhoidon uudistusohjelma, sähköistä hallintoa, sääntelyn uudistamista ja päätöksentekoa koskevat strategiat sekä hallinnollisia menettelyjä, julkisen sektorin palkkoja ja paikallis- ja aluehallinnon virkamiehiä koskevat uudet lait. Serbian on pantava täytäntöön uudistustavoitteensa ja tehtävä hallinnosta ammattimainen ja epäpoliittinen ja rekrytointi- ja irtisanomismenettelyistä avoimempia, varsinkin johtavissa viroissa.

Oikeuslaitos on valmistautunut jossain määrin. On toteutettu toimia, joilla edistetään ansioihin perustuvaa rekrytointia ja yhdenmukaistetaan oikeuskäytäntöä. Poliittista painostusta on torjuttava tehokkaammin. Oikeuslaitoksen toiminnan laatua ja tehokkuutta sekä oikeussuojan toteutumista heikentävät työmäärän epätasainen jakautuminen, tapausten ruuhkautuminen ja maksutonta oikeusapua koskevan järjestelmän puuttuminen.

Korruption torjuntaan Serbia on valmistautunut jossain määrin. Korruptio on edelleen useille aloille levinnyt vakava ongelma, eikä sen torjunnassa ole saavutettu mainittavia tuloksia. Institutionaalinen rakenne ei ole vielä sellainen, että sillä olisi pelotevaikutus korruptioon. Tarvitaan näyttöä korruptiotapausten tehokkaista tutkinta- ja syytetoimista ja tuomioista, myös korkean tason tapauksissa.

Järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan Serbia on valmistautunut jossain määrin. Uuden poliisilain hyväksymisessä, sisäasiainministeriön uudelleenjärjestelyssä ja ensimmäisen vakavaa ja järjestäytyneitä rikollisuutta koskevan uhakuva-arvion (SOCTA) laatimisessa Europolin menetelmää käyttäen on edistytty jossain määrin. Järjestäytyneen rikollisuuden torjunnasta tarvitaan vielä vakuuttavia tuloksia.

Perusoikeuksien kunnioittamisen takaava oikeudellinen ja institutionaalinen kehys on olemassa. Sen johdonmukainen täytäntöönpano on varmistettava koko maassa, myös vähemmistöjen suojelun osalta. Sananvapauden suhteen Serbia on valmistautunut jossain määrin, mutta sen täysimääräisen toteutumisen varmistamisessa ei ole edistytty. Serbia oli ensimmäinen laajentumismaa, joka otti käyttöön sukupuolten tasa-arvoa koskevan EU:n indeksin. Lisätoimia tarvitaan, jotta voidaan parantaa eniten syrjittyihin ryhmiin kuuluvien henkilöiden tilannetta (romanit, lesbot, homot, biseksuaalit, trans- ja intersukupuoliset henkilöt, vammaiset, HIV-positiiviset/AIDSia sairastavat henkilöt ja muut sosiaalisesti heikossa asemassa olevat ryhmät).

Serbia on osallistunut rakentavasti alueellisiin aloitteisiin ja pyrkinyt parantamaan sovinnon hengessä kahdenvälisiä suhteitaan ja hyviä naapuruussuhteita sekä luomaan otollisen ilmapiirin avointen kahdenvälisen kysymysten ja lähihistorian perinnön käsittelylle. Kesäkuussa Kroatian kanssa allekirjoitettu yhteinen julkilausuma avoinna olevista kahdenvälisistä kysymyksistä oli myönteinen edistysaskel. Tällainen lähestymistapa on olennainen sovinnon, rauhan ja yhteistyön kannalta alueella, ja sitä olisi jatkettava johdonmukaisesti.

Mitä tulee **suhteiden normalisointiin Kosovon kanssa**, Serbia jatkoi EU:n välittämän vuoropuhelun puitteissa aikaansaatuja sopimusten täytäntöönpanoa. Edistys oli vähäistä, mikä johtuu myös Serbian vaaliprosessista ja Kosovon kansallisesta tilanteesta. Uutta pontta saatiin kuitenkin elokuussa 2016 Mitrovican siltatöiden alkamisen ja vapaan liikkuvuuden myötä. Kosovon kanssa jo tehtyjen sopimusten täytäntöönpanoa on jatkettava. Toteutetuilla toimilla pitäisi olla myönteinen ja konkreettinen vaikutus kansalaisten arkeen sekä Serbiassa että Kosovossa.

Jäsenyyden **taloudellisia arviointiperusteita** tarkasteltaessa voidaan todeta, että Serbia on kohtuullisesti valmistautunut toimivan markkinatalouden luomiseen. Se on edistynyt hyvin

eräiden politiikan puutteiden korjaamisessa, erityisesti julkisen talouden alijäämän ja valtionyritysten rakenneuudistuksen osalta. Taloudelliset uudistukset ovat johtaneet selkeisiin tuloksiin kasvunäkymien kohentumisena ja sisäisen ja ulkoisen epätasapainon pienenemisenä. Koska julkisen velan määrä on edelleen suuri, on jatkettava julkisen talouden vakauttamista. Suurten valtion omistamien laitosten rakenneuudistus on vielä kesken. Luotonanto on elpymässä, mutta järjestämättömien lainojen suuri määrä on edelleen ongelma. Työttömyys on pysynyt korkeana, erityisesti nuorten keskuudessa. Ongelmat oikeusvaltion toteutumisessa haittaavat yksityissektorin kehitystä.

Serbia on kohtuullisesti valmistautunut selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa. Julkiset ja yksityiset investoinnit kasvoivat, mutta investointien taso on edelleen talouden tarpeita pienempi. Koulutuksen laatu, tasa-arvoisuus ja merkityksellisyys ei vastaa yhteiskunnan tarpeita. Pk-yritysten ja yrittäjyyden tukemisessa on **edistytty jossain määrin**, mutta pk-yrityksillä on useita haasteita, joihin kuuluvat ennalta arvaamaton liiketoimintaympäristö, veronluonteisten maksujen korkea taso ja rahoituksen kalleus.

Mitä tulee **kykyyn selviytyä jäsenyysvelvoitteista**, Serbia on jatkanut lainsäädäntönsä mukauttamista EU:n säännöstöön kaikilla aloilla. Jotta uudistuksia voidaan jatkaa nykyistä tahtia, on äärimmäisen tärkeää, että käytössä on riittävät taloudelliset ja inhimilliset resurssit sekä asianmukaiset strategiakehykset. Serbia on hyvin valmistautunut muun muassa yhtiöoikeuden, immateriaalioikeuksien, tieteen ja tutkimuksen, koulutuksen ja kulttuurin sekä tullin aloilla. Serbian on parannettava edelleen investointisuunnittelua ja strategisesti tärkeiden ja kypsien infrastruktuurihankkeiden priorisointia hankeportaalin ja kansallisen investointineuvoston kautta, etenkin energian ja liikenteen aloilla. Julkisten hankintojen, tilastojen, rahapolitiikan ja varainhoidon valvonnan aloilla Serbia on valmistautunut kohtuullisesti. Sen on mukautettava ulko- ja turvallisuuspolitiikkansa asteittain EU:n yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan ennen liittymistä. Serbian on käsiteltävä ensisijaisena asiana vakautus- ja assosiaatiosopimuksen noudattamatta jättämiseen liittyvät kysymykset, erityisesti tiettyjä maataloustuotteita koskeviin suojatoimenpiteisiin, valtiontukien valvontaan ja verosyrjintään liittyvät kysymykset.

Muuttoliikekriisi on edelleen koetellut Serbiata, ja se on aiheuttanut suuren taakan maan turvapaikka- ja maahanmuuttojärjestelmälle. Serbia jatkoi täysipainoista yhteistyötä naapurimaidensa ja jäsenvaltioiden kanssa, varmisti pakolaisten ja maahantulijoiden tehokkaan seulonnan ja toteutti merkittäviä toimia tarjotakseen suojaa ja humanitaarista apua EU:n ja muiden maiden tukemana. On tärkeää, että Serbia pysyy sitoutuneena. Serbian pitäisi myös jatkaa pyrkimyksiään vähentää kansalaistensa EU:n jäsenvaltioissa tekemien perusteettomien turvapaikkahakemusten määrää.

Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia

Poliittisten arviointiperusteiden osalta voidaan todeta, että maassa jatkui edelleen vakavin poliittinen kriisi sitten vuoden 2001. Demokratia ja oikeusvaltioperiaate ovat olleet jatkuvasti uhattuina, erityisesti sen vuoksi, että pyrkimykset vaikuttaa valtiovallan toimiin vaikuttavat demokraattisten instituutioiden ja yhteiskunnan keskeisten alojen toimintaan. Maa kärsii poliittisen kulttuurin jakautuneisuudesta ja kyvyttömyydestä päästä kompromisseihin. Neljän suurimman poliittisen puolueen johtajat pääsivät 20. heinäkuuta ja 31. elokuuta 2016 sopimukseen Pržinin sopimuksen täytäntöönpanosta muun muassa asettamalla etuajassa pidettävien parlamenttivaalien päiväksi 11. joulukuuta 2016 ja ilmoittamalla tukensa erikoissyyttäjän toiminnalle. He toistivat myös sitoumuksensa panna täytäntöön kiireelliset uudistustavoitteet.

Tilanne eri kansanryhmien välillä oli edelleen epävakaa. Ohridin puitesopimus päätti vuoden 2001 konfliktin, ja se tarjoaa kehyksen kansanryhmien välisten suhteiden järjestämiselle. Sopimuksen tarkistus on vietävä päätökseen avoimella ja osallistavalla tavalla.

Kansalaisyhteiskunnalla oli rakentava asema demokraattisten menettelyjen tukemisessa ja paremman valvonnan varmistamisessa. Kansalaisjärjestöt myös tuovat jatkuvasti esiin huolestuneisuutensa toimintaedellytystensä heikentymisestä, hallituksen heikosta sitoutumisesta vuoropuheluun sekä poliitikkojen ja hallitusta tukevan median julkisista hyökkäyksistä.

Maa on valmistautunut kohtuullisesti julkishallintonsa uudistamiseen. Viime vuoden aikana on tapahtunut jossain määrin edistystä, vaikka se onkin ollut rajallista. Henkilöstöhallintoa koskevan uuden oikeudellisen kehyksen täytäntöönpano on alkanut. Komission aiemmin antamien suositusten täytäntöönpanossa ei kuitenkaan ole edistytty riittävästi. Tilapäisten sopimusten muuttamista pysyviksi ilman avointa kilpailua jatkettiin sen sijaan, että sopimukset olisi lakkautettu. Tehottomat vastuullisuuslinjat, julkisen sektorin käyttäminen poliittisena välineenä, väitteet julkisen sektorin työntekijöihin kohdistuvasta painostuksesta ja hallinnon väitetty politisoituminen vaalivuonna ovat edelleen huolenaiheita. Kattavan julkishallinnon uudistusstrategian 2017–2022 valmistelu on myöhässä. Lisäksi heikko poliittinen sitoutuminen tarvittavien julkisen varainhoidon uudistusten toteuttamiseen johti EU:n taloudellisen tuen huomattavaan vähentymiseen vuonna 2016.

Maan oikeuslaitos on jossain määrin valmistautunut. Tilanne on kuitenkin taantunut vuodesta 2014, ja toistuva poliittinen puuttuminen oikeuslaitoksen toimintaan on heikentänyt uudistusprosessissa viimeksi kuluneella vuosikymmenellä saavutettuja tuloksia. Viranomaiset eivät onnistuneet osoittamaan tarvittavaa poliittista tahtoa puuttua tehokkaasti kiireellisissä uudistustavoitteissa yksilöityihin ongelmiin. Vasta perustetun erikoissyyttäjän kohtaamat esteet ovat osoittaneet, että on tarpeen puuttua tehokkaasti oikeuslaitoksen riippumattomuuteen ja estää valikoiva oikeudenkäyttö.

Maa on valmistautunut jossain määrin korruption torjuntaan. Korruptiota esiintyy edelleen yleisesti monilla aloilla, ja se on yhä vakava ongelma. Lainsäädäntöä ja institutionaalista kehystä on kehitetty. Korruption torjunnan valtiollisen komitean rakenteelliset puutteet ja poliittinen puuttuminen sen työhön ovat kuitenkin minimoineet aikaisempien ponnistelujen vaikutuksen. Vakuuttavia tuloksia tarvitaan edelleen varsinkin korkean tason korruptiotapauksissa. Myös järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan maa on valmistautunut jossain määrin. Oikeudellinen kehys on pääpiirteissään eurooppalaisten normien mukainen, ja strategioita on laadittu. On kuitenkin kehitettävä edelleen lainvalvontaviranomaisten valmiuksia tutkia talousrikoksia ja takavarikoida varoja.

Ihmisoikeuksien suojelun osalta lainsäädännöllinen ja institutionaalinen kehys on suurelta osin eurooppalaisten normien mukainen. Käytännön lisätoimet ovat tarpeen, jotta voidaan varmistaa heikoimmassa asemassa olevien ryhmien kuten pakolaisten ja maahanmuuttajien ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Lisäksi vielä ei ole riittävästi poliittista tahtoa eikä riittäviä resursseja, jotta asianomaiset valvonta- ja sääntelyelimet voisivat hoitaa tehtävänsä riippumattomasti ja tehokkaasti. Kaikkein syrjäytyneimmät väestöryhmät eivät vielä saa täysimääräistä suojelua. Sananvapauden toteutumisen suhteen maa on valmistautunut jossain määrin. Sananvapaus ja tiedotusvälineiden tilanne ovat kuitenkin yhä vakava ongelma nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä.

Alueellisen yhteistyön osalta maalla on yleisesti ottaen edelleen hyvät suhteet muihin laajentumismaihin ja se on osallistunut aktiivisesti alueellisiin aloitteisiin. Se on ryhtynyt toimiin hyvien naapuruussuhteiden parantamiseksi muun muassa siten, että Kreikan kanssa

sovittujen luottamusta lisäävien toimien täytäntöönpanossa on viime aikoina edistytty. Nimikysymyksen ratkaisemisella on kiire.

Mitä tulee jäsenyyden **taloudellisiin arviointiperusteisiin**, entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia on valmistautunut hyvin toimivan markkinatalouden luomiseen. Kaiken kaikkiaan raportointijakson aikana ei ole edistytty toimivan markkinatalouden luomisessa. Makrotalouden vakaus säilytettiin ja makrotaloudellinen toimintaympäristö vahvistui edelleen vuonna 2015. Tätä kehitystä tukivat merkittävät julkiset infrastruktuurimenot ja suorat ulkomaiset sijoitukset, vaikka heikkouksista havaittiin merkkejä vuoden 2016 ensimmäisellä neljänneksellä. Työttömyys on vähentynyt raportointijaksolla, mutta on edelleen korkea, erityisesti nuorisotyöttömyys. Jäljellä on kuitenkin joitakin heikkouksia, kuten yksityisen sektorin heikko kilpailukyky, jota vaikeuttaa sopimusten heikko täytäntöönpano, suuri epävirallinen talous ja rahoituksen vaikea saatavuus. Julkisen talouden hoito ei ole parantunut, ja julkinen velka kasvoi entisestään.

Maan talous on kohtuullisesti valmistautunut selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa. Jonkin verran edistystä tapahtui innovoinnin ja ulkomaisten investointien edistämisessä, ja digitalisoituminen etenee nopeasti. Talous on kuitenkin yksipuolinen, ja teollisuus tuottaa pääasiassa alhaisen lisäarvon tuotteita. Puutteet koulutusohjelmissa, alhaiset innovointiasteet ja merkittävät investointitarpeet, muun muassa julkisten infrastruktuurien alalla, vaikuttavat edelleen haitallisesti talouteen ja heikentävät sen kilpailukykyä.

Mitä tulee **kykyyn selviytyä jäsenyysvelvoitteista**, maa on valmistautunut kohtuullisesti useimmilla aloilla, esimerkiksi kilpailun, liikenteen ja energian aloilla. Lisätoimia tarvitaan kautta linjan, erityisesti niillä muutamilla aloilla, joilla valmistelut ovat alkuvaiheessa, kuten työntekijöiden vapaan liikkuvuuden alalla. Hallinnollisiin valmiuksiin ja tulokselliseen täytäntöönpanoon on myös panostettava enemmän.

Muuttoliikekriisi koetteli edelleen maata ja aiheutti huomattavan rasitteen sen turvapaikka- ja maahanmuuttojärjestelmälle. Maa jatkoi yhteistyötä naapurimaidensa ja jäsenvaltioiden kanssa ja toteutti merkittäviä toimia tarjotakseen suojaa ja humanitaarista apua EU:n ja muiden maiden tukemana. Maan olisi jatkettava pyrkimyksiään varmistaa pakolaisten ja maahanmuuttajien tehokas seulonta ja huolehdittava heidän suojelutarpeistaan. Maan pitäisi myös jatkaa pyrkimyksiään vähentää kansalaistensa EU:n jäsenvaltioissa tekemien perusteettomien turvapaikkahakemusten määrää.

Albania

Poliittisten arviointiperusteiden osalta voidaan todeta, että Albanian parlamentti on päässyt yli aikaisemmasta vastakkaisasettelusta ja hyväksynyt yksimielisesti perustuslain muutoksia, joilla käynnistetään pitkälle menevä ja laaja-alainen oikeusjärjestelmän uudistus ja suljetaan rikoksenteelijät pois julkisista tehtävistä. Vuonna 2017 järjestettävien parlamenttivaalien osalta Albanian odotetaan hyväksyvän ajoissa vaalilain muutokset ja niihin liittyvät uudistukset, joilla olisi puututtava erityisesti vaalihallinnon puutteelliseen puolueettomuuteen ja ammattitaitoon. Kansalaisyhteiskunnan kansallisneuvostoa koskevan lain hyväksyminen loi puitteet kansalaisyhteiskunnan järjestöjen paremmin jäsenllylle kuulemiselle.

Albania on valmistautunut kohtuullisesti julkishallintonsa uudistamiseen. Virkamiesten avoimempien palvelukseenottomenettelyjen käyttöönottoa ja julkishallinnon uudistamisen ja julkisen varainhoidon uudistusstrategian toteuttamista on jatkettu. Edistyminen on ratkaisevan

tärkeää, jotta voidaan lujittaa saavutuksia tehokkaamman, epäpoliittisen ja ammattimaisen julkishallinnon luomisessa.

Albanian oikeuslaitos on jossain määrin valmistautunut. Perustuslakiin on tehty muutoksia, jotka liittyvät oikeuslaitoksen organisaatioon ja toimintaan. Tämä avaa tien kohti kattavaa ja perusteellista oikeuslaitoksen uudistusta. Asiaan liittyvän täytäntöönpanolainsäädännön antamisessa on myös edistytty: tuomareiden, syyttäjien ja oikeudellisten neuvonantajien uudelleenarviointia koskeva laki ja oikeuslaitoksen rakenteiden institutionaalista uudelleenjärjestelyä koskevat keskeiset lait on hyväksytty. Lisäksi noin 40 muuta säädöstä on eri valmisteluvaiheissa. Tämän lainsäädännön hyväksymisessä ja täytäntöönpanossa on edistytävä. Oikeudenkäyttö on edelleen hidasta ja tehotonta, ja korruptiota esiintyy alalla yhä.

Korruption torjuntaan Albania on valmistautunut jossain määrin. Ilmiantajien suojelua koskeva laki hyväksyttiin. Syyttäjien ja poliisin pääsyä kansallisiin sähköisiin julkisiin rekistereihin parannettiin, jotta voitaisiin vaihtaa arkaluonteisia tietoja ja parantaa tutkimusten tehokkuutta. Lisäedistymisen on tarpeen tulosten saavuttamiseksi tutkinnassa, syytteenpanossa ja tuomitsemisessa. Korkean tason korruption torjunta edellyttää lisätoimia. Ennakoivaa tutkintaa ja instituutioiden välistä yhteistyötä on parannettava ja riskejä analysoitava systemaattisemmin. Korruptiota esiintyy edelleen yleisesti monilla aloilla, ja se on yhä vakava ongelma.

Albania on valmistautunut jossain määrin järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan. Edistymistä on tapahtunut jonkin verran, erityisesti kannabisviljelmien paikantamisessa ja tuhoamisessa. Poliisia on uudistettu ja kansainvälistä poliisiyhteistyötä tehostettu, erityisesti Europolin kanssa. Poliisin ja syyttäjien yhteistyötä on kuitenkin edelleen lujitettava, jotta rikollisverkostoja voitaisiin hajottaa tehokkaammin. Lopullisten tuomioiden määrä järjestäytyneitä rikollisuutta koskevissa tapauksissa on edelleen pieni, ja niiden määrä on noussut vain vähän viime vuosina. Järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevia talousrikostutkimuksia ei tehdä järjestelmällisesti ja tehokkaasti. Tulokset laittomasti hankittujen varojen jäädyttämisessä ja menetetyksi tuomitsemisessa ovat edelleen hyvin pieniä.

Ihmisoikeuksien suojelua koskeva oikeudellinen kehys on pääpiirteissään eurooppalaisten normien mukainen. Albania on ratifioinut useimmat kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Ihmisoikeuksien suojelumekanismien täytäntöönpanoa on kuitenkin edelleen vahvistettava. Sananvapauden toteutumisen suhteen Albania on valmistautunut jossain määrin / on kohtuullisesti valmistautunut. Sananvapauden toteutusedellytykset ovat olemassa, mutta lainsäädännön täytäntöönpanoa on tehostettava. Sääntelyviranomaisen ja yleisradioyhtiön riippumattomuutta on lujitettava ja valtion mainonnan avoimuutta tiedotusvälineissä on edelleen parannettava. Albania on toteuttanut toimenpiteitä kommunistihallinnon aikana takavarikoidun omaisuuden palauttamiseksi tai korvaamiseksi. Uusi laki, jolla perustetaan kansallinen korvausjärjestelmä, on nyt voimassa. Omaisuuden rekisteröintiä koskevaa prosessia on myös vietävä eteenpäin. Romanian ja egyptiläisten³ elinoloja on parannettava. Lisätoimia tarvitaan tulosten saavuttamiseksi syrjinnän torjunnan alalla. Institutionaaliset mekanismit lapsen oikeuksien suojelemiseksi ja sukupuoleen perustuvan väkivallan torjumiseksi ovat yhä puutteelliset. Nuoriso-oikeutta koskevaa lainsäädäntöä on edelleen mukautettava kansainvälisiin normeihin.

³ Romanian integraatiota edistäville kansallisille strategioille laaditun EU:n kehityksen romani-yläkäsité kattaa kaikki nämä ryhmät.

Albaniassa on edelleen rakentava ja aloitteellinen rooli alueellisessa yhteistyössä, ja sillä on hyvät naapuruussuhteet vakautus- ja assosiaatiosopimuksessa antamiensa sitoumusten mukaisesti.

Jäsenyyden **taloudellisia arviointiperusteita** tarkasteltaessa voidaan todeta, että Albania on valmistautunut kohtuullisesti toimivan markkinatalouden luomiseen. Budjettitasapainon parantamisessa, epävirallisen talouden torjumisessa ja sähköalan uudistamisessa edistyi jonkin verran. Talouskasvu kiihtyi ja työmarkkinatilanne kohentui, mutta työttömyysaste on edelleen korkea. Julkinen velka on suuri, eikä se ole vielä kääntynyt laskuun, kun taas julkisten investointimenojen toteutumatta jääminen jatkuu edelleen. Rahoitusala on vakaa. Pankkialaa rasittavat kuitenkin edelleen järjestämättömiin lainoihin liittyvät ongelmat, ja luotonanto lisääntyy hitaasti. Liiketoiminnan kannalta merkitykselliset säännökset ovat monimutkaisia, ja puutteet oikeusvaltioperiaatteen toteutumisessa karkottavat edelleen sijoittajia. Käynnissä olevalla oikeuslaitoksen uudistuksella odotetaan olevan merkittävä vaikutus liiketoimintaympäristöön.

Albania on valmistautunut jossain määrin selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa. Jonkin verran edistystä on tapahtunut etenkin korkea-asteen ja ammatillisen koulutuksen parantamisessa. Koulutuksen laatua on kuitenkin parannettava kaikilla tasoilla, jotta ihmisten osaaminen ja taidot vastaisivat paremmin työmarkkinoiden tarpeita. Infrastruktuuri-investointeja on ryhdytty asettamaan etusijalle, mutta liikenne-, energia- ja digitaalisessa infrastruktuurissa olevat puutteet haittaavat edelleen kilpailukykyä ja rajoittavat kauppaa. Kansainvälinen kauppa ei yllä potentiaaliinsa ja on keskittynyt tietyille aloille, mikä lisää talouden haavoittuvuutta. Tutkimus-, kehitys- ja innovointikapasiteetti on edelleen vähäistä.

Albania jatkoi lainsäädäntönsä mukauttamista EU:n vaatimuksiin useilla aloilla, mikä parantaa sen **kykyä selviytyä jäsenyyssvelvoitteista**. Monilla aloilla maa on valmistautunut kohtuullisesti (esim. varainhoidon valvonta) tai jossain määrin (esim. julkiset hankinnat ja tilastot). Albanian on jatkettava yleisiä valmisteluja EU:n säännösten käyttöönottamiseksi ja täytäntöönpanemiseksi. Sen olisi jatkettava työtä liikenne- ja energiaverkkojen kehittämiseksi, muun muassa yhteenliitettävyyden parantamiseksi koko alueella. Unionin säännösten täytäntöönpanosta vastaavien elinten hallinnollisia valmiuksia on lisättävä, ammattitaitovaatimuksia tiukennettava ja sääntelyelinten riippumattomuus turvattava. On edelleen erittäin tärkeää lisätä avoimuutta ja vastuuvollisuutta ja huolehtia varsinkin julkisten hankintamenettelyjen ja varainhoidon tuloksellisuudesta, tehokkuudesta ja läpinäkyvyydestä. Albania on jatkanut lainsäädäntönsä täysimääräistä mukauttamista kaikkiin EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskeviin kantoihin ja julkilausumiin.

Albanian kansalaisten EU:n jäsenvaltioissa ja Schengeniin assosioituneissa maissa tekemien perusteettomien turvapaikkahakemusten määrä on edelleen suuri. Albanian olisi toteutettava välittömiä ja päättäväisiä toimia, myös viisumipakon poistamisen jälkeisen seurantamekanismin yhteydessä, jotta tähän ilmiöön voidaan puuttua tehokkaasti.

Bosnia ja Hertsegovina

Poliittisten arviointiperusteiden osalta vaalilainsäädäntöä parannettiin, ja useat Etyjin demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimiston esittämät suositukset on pantu täytäntöön. Paikallisvaalien järjestäminen sujui pitkälti asianmukaisesti, vaikka joissakin kunnissa esiintyi välikohtauksia, joita on tarpeen tutkia. Huolimatta ponnisteluista ratkaista Mostarin kysymys vaaleja ei pystytty järjestämään siellä tänä vuonna. Bosnia ja Hertsegovinan parlamentaarinen edustajakokous ja entiteettien parlamentit edistyivät

tärkeimpien jäljellä olevien uudistusten, erityisesti uudistusohjelmasta johtuvien uudistusten, hyväksymisessä. Yhteistyö kansallisen parlamentin, entiteettien parlamenttien ja Brčkon alueparlamentin välillä on parantunut. Niiden asemaa ja valmiuksia EU:hun liittymistä koskevassa prosessissa on kuitenkin edelleen parannettava. Yhteistyö Bosnia ja Hertsegovinan ministerineuvoston ja entiteettien hallitusten välillä oli tehokasta uudistusohjelman osalta, jonka täytäntöönpanoa on jatkettava. Ministerineuvosto hyväksyi EU-asioita koskevan koordinointimekanismin elokuussa. Strateginen ohjelma maan lainsäädännön lähentämiseksi EU:n säännösten kanssa on vielä hyväksymättä.

Bosnia ja Hertsegovinan perustuslaki rikkoo edelleen Euroopan ihmisoikeussopimusta, kuten asiassa Sejdić-Finci annetussa tuomiossa todetaan. Perustuslakituomioistuimen päätökset on vielä pantava täysimääräisesti täytäntöön koko maassa.

Vaikka institutionaalisten yhteistyömekanismien perustamisessa hallitusten ja kansalaisjärjestöjen välille on edistetty jonkin verran, on kehitettävä strateginen kehys kansalaisyhteiskunnan kanssa tehtävälle yhteistyölle.

Bosnia ja Hertsegovina on alkuvaiheessa julkishallintonsa uudistamisessa. Federaatioentiteetin julkishallintoa koskevan oikeudellisen kehyksen muutosten suhteen on tapahtunut taantumista, mikä lisää politisoitumisen riskiä. Yhdenmukaistettua lähestymistapaa politiikan kehittämiseen ja koordinointiin hallinnon eri osien välillä ei vielä juurikaan ole. On tarpeen hyväksyä uusi strateginen kehys julkishallinnolle sekä julkisen varainhoidon strategia.

Bosnia ja Hertsegovinan oikeuslaitos on jossain määrin valmistautunut. Vastuuvellisuuden ja lahjomattomuuden osalta on edistytty jonkin verran. Toimintasuunnitelma oikeuslaitoksen uudistamista koskevan vuosien 2014–2018 strategian täytäntöönpanemiseksi on vielä hyväksyttävä. Joidenkin poliitikkojen harjoittama oikeuslaitoksen uhkailu poliittisin perustein jatkui edelleen. Oikeuslaitoksen riippumattomuutta on vielä vahvistettava.

Korruption torjuntaan Bosnia ja Hertsegovina on valmistautunut jossain määrin. Jonkin verran edistystä tapahtui toimintasuunnitelmien hyväksymisessä hallinnon eri tasoilla, mutta niiden hajanaisuus vähentää täytäntöönpanon tehokkuutta. Korruptiota esiintyy edelleen yleisesti monilla aloilla, ja se on yhä vakava ongelma. Ääneen lausuttu poliittinen sitoutuminen korruption torjuntaan ei johtanut konkreettisiin tuloksiin.

Myös järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan Bosnia ja Hertsegovina on valmistautunut jossain määrin. Erityisesti viranomaisen välisen yhteistyön parantamisessa on edistytty jonkin verran. Talousrikostutkintaa on kuitenkin tehostettava. Järjestäytyneen rikollisuuden torjunta on yhä avainasemassa pyrittäessä estämään rikollisten soluttautuminen politiikan, oikeudenkäytön ja talouden järjestelmiin maassa. Bosnia ja Hertsegovinan on vielä täytettävä rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaa koskevat kansainväliset normit. Ulkomaisia terroristitaitelijointia koskeva ilmiö ja radikalisoituminen ovat koetelleet voimakkaasti Bosnia ja Hertsegovinaa. Bosnia ja Hertsegovina on jo toteuttanut merkittäviä toimenpiteitä tämän ongelman ratkaisemiseksi. Niitä on kuitenkin täydennettävä lisätoimilla, joilla voidaan tunnistaa, estää ja keskeyttää konfliktialueille kuten Irakiin ja Syyriaan matkustavien ulkomaisten terroristitaitelijoiden virrat.

Lisätyö on tarpeen ihmisoikeuksia ja vähemmistöjä koskevissa kysymyksissä. Jonkin verran edistystä on tapahtunut erityisesti syrjinnän vastaisen lain muutosten hyväksynnän myötä. Ihmisoikeuksien kunnioittamista koskevia strategisia, lainsäädännöllisiä, institutionaalisia ja poliittisia kehyksiä on yleisesti ottaen parannettava vielä huomattavasti. Sananvapauden toteutumisen suhteen maa on valmistautunut jossain määrin. Tällä alalla ei kuitenkaan edistytty. Toimittajien poliittista painostusta ja pelottelua koskevissa tapauksissa on

toteutettava riittäviä oikeudellisia seurantatoimia. Yleisradiojärjestelmän taloudellista vakautta ja avoimuuden puutetta tiedotusvälineiden omistuksessa on vielä käsiteltävä.

Alueellisen yhteistyön osalta voidaan todeta, että maa on jatkanut aktiivista osallistumista alueellisiin aloitteisiin. Keski-Euroopan aloitteen puheenjohtajuus siirtyi tammikuussa Bosnia ja Hertsegovinalle.

Mitä tulee jäsenyyden **taloudellisiin arviointiperusteisiin**, Bosnia ja Hertsegovinan valmistelut toimivan markkinatalouden luomiseksi ovat vielä alkuvaiheessa. Jonkin verran edistystä on tapahtunut työlainsäädännön uudistamisessa, liiketoimintaympäristön parantamisessa ja rahoitusalan heikkouksien ratkaisemisessa sovitun uudistusohjelman puitteissa. Julkinen sektori on kuitenkin tehoton ja yksityisen sektorin kehitys hidasta. Voimakas ja jatkuva poliittinen tuki välttämättömien rakenteellisten uudistusten ripeälle täytäntöönpanolle sovitun uudistusohjelman mukaisesti on avainasemassa.

Bosnia ja Hertsegovinan valmistelut valmiuksien luomiseksi selviytymiselle kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa ovat alkuvaiheessa. Maan kilpailukyvyn parantamisessa ei edistytty, mutta uudistusohjelmaa ollaan panemassa täytäntöön.

Lainsäädännön lähentämisessä **eurooppalaisiin normeihin** maa on valmistautunut jossain määrin julkisten hankintojen ja sisämarkkinoiden aloilla. Se on jossain määrin valmistautunut myös korruption torjuntaan. Valtiotason liikennestrategian hyväksyminen heinäkuussa on askel kohti tilannetta, jossa maa pääsee hyötymään yhteenliitettävyyttä koskevasta toimintaohjelmasta. Kansalliset strategiat maatalouden, energian ja ympäristön aloilla on vielä hyväksymättä. Myös oikeus-, vapaus- ja turvallisuusasioissa sekä kilpailun, teollisuuden ja pk-yritysten, maatalouden, ympäristö- ja ilmastonmuutospolitiikan, energian sekä tietoyhteiskunnan ja median osalta tarvitaan lisää määrätietoista työtä. Lokakuussa 2013 toteutetun väestö- ja asuntolaskennan tulokset julkaistiin 30. kesäkuuta 2016 kansainvälisten normien ja suositusten mukaisesti.

Kosovo

Jäsenyyden **poliittisia arviointiperusteita** tarkasteltaessa voidaan todeta, että hallituksen ja opposition välinen vastakkainasettelu jatkui. Parlamentin normaali toiminta oli osalla raportointikautta estynyt muun muassa sen vuoksi, että opposition jäsenet turvautuivat väkivaltaan. Kaikkien puolueiden olisi kannettava vastuunsa ja aloitettava uudelleen rakentava vuoropuhelu, jonka tärkein foorumi on parlamentti. Tervetullut askel on se, että opposition jäsenet ovat viime aikoina osallistuneet jälleen parlamentin toimintaan.

Kosovo täytti jäljellä olevat velvoitteet, jotka koskevat tuomioistuinlaitoksen erityisjaostojen ja erikoissyyttäjänviraston perustamista tutkimaan väitettyjä kansainvälisiä rikoksia vuoden 1999 konfliktin aikana ja sen jälkeen. Erityisjaostojen isäntävaltion (Alankomaat) kanssa tehtävää kahdenvälistä sopimusta koskevat menettelyt saatiin päätökseen. EULEXin toimeksiantoa jatkettiin kesäkuuhun 2018 asti.

Parlamentti sai päätökseen suurimman osan jäljellä olevista nimityksistä riippumattomiin toimielimiin ja virastoihin. Nimitykset olivat kuitenkin usein alttiina poliittiselle vaikutukselle. Tämä heikentää kyseisten elinten riippumatonta toimintaa ja tehokasta hallinnointia. Lisätoimia tarvitaan sen varmistamiseksi, että nimitykset perustuvat ansioihin.

Julkishallinnon uudistamiseen valmistautuminen on kohtuullisella tasolla. Esimerkki hyvästä edistyksestä on kattavan julkisen varainhoidon strategian ja yleisiä hallintomenettelyjä koskevan lain hyväksyminen. Julkishallinnon politisoitumisen jatkuminen on kuitenkin

edelleen vakava huolenaihe. Valtionhallinnon organisaatio on sirpaleinen eikä takaa tehokasta vastuunjakoa, ja valtion virastojen vastuualueiden päällekkäisyyteen on puututtava. Hallituksen toiminnan parlamentaarista valvontaa olisi lisättävä. Valvontaelinten suositukset olisi pantava täytäntöön paremman hallinnon ja vastuuvastuun varmistamiseksi.

Kosovon oikeuslaitos on alkuvaiheessa. Raportointijaksolla on tapahtunut merkittävää myönteistä edistystä, sillä sen aikana hyväksyttiin perustuslain muutoksia ja suurin osa sekundäärilainsäädännöstä, joka on tarpeen oikeuslaitosta koskevan vuoden 2015 lainsäädäntöpakettin täytäntöönpanemiseksi. Kosovo on myös nimittänyt useimmat keskeisten instituutioiden jäsenet ja kasvattanut edelleen tapausten selvitystasoa. Oikeudenkäyttö on kuitenkin hidasta ja tehotonta, ja oikeuslaitoksen virkamiesten vastuuvastuun ei ole riittävällä tasolla. Oikeuslaitos on edelleen altis epäasialliselle poliittiselle vaikuttamiselle, ja oikeusvaltion kuuluvat instituutiot kärsivät rahoitus- ja henkilöstöpulasta.

Korruption torjunnan suhteen Kosovon valmistelut ovat alkuvaiheessa / se on valmistautunut jossain määrin. Kosovo on tehostanut instituutioidensa valmiuksia torjua korruptiota ja järjestäytyneitä rikollisuutta perustamalla monialaisia tutkintaryhmiä ja seurantamekanismin korkean tason korruptioon ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyviä tapauksia varten sekä kehittämällä alimpien tuomioistuinten vakavien rikosten jaostoa. Tämä on lisännyt sellaisten korkean tason tapausten määrää, joita tutkitaan ja joista nostetaan syyte. Korruptio on kuitenkin edelleen useille aloille levinnyt erittäin vakava ongelma. Tarvitaan vahvempaa poliittista tahtoa puuttua tähän ongelmaan kattavasti.

Järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan alalla Kosovon valmistelut ovat alkuvaiheessa. Tutkimusten ja lopullisten tuomioiden määrä on edelleen alhainen. Lainsäädännössä on edelleen puutteita, ja lainsäädännön täytäntöönpanon valvontaa on parannettava erityisesti rahanpesun, varojen takavarikoinnin ja menetetyksi tuomitsemisen sekä talousrikostutkinnan osalta. Sopimaton vaikuttaminen tutkintaan ja strategisen poliittisen sitoutumisen puute haittaavat järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaa. Kosovo jatkoi ponnistelujaan terrorismin torjumiseksi, mutta sillä on edelleen haasteita tällä alalla.

Jonkin verran edistystä on tapahtunut ihmisoikeuksien alalla, ja toimenpiteitä on toteutettu ihmisoikeuksia koskevan vuoden 2015 lainsäädäntöpakettin ja HLBTI-henkilöiden oikeuksia tukevien lausuntojen täytäntöönpanemiseksi. Täytäntöönpanoa haittaavat kuitenkin edelleen resurssien ja poliittisen sitoutumisen puute, erityisesti paikallistasolla. On tehtävä enemmän omistusoikeuksien turvaamiseksi ja niiden ongelmien ratkaisemiseksi, jotka liittyvät siirtymään joutuneiden henkilöiden paluuseen ja uudelleenkotouttamiseen, kulttuuriperinnön suojeluun ja sukupuoleen perustuvan väkivallan torjuntaan. Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ja vammaisten oikeuksien suojelua on vahvistettava huomattavasti. Sananvapauden toteutumisen suhteen Kosovo on valmistautunut jossain määrin. Raportointikaudella on ollut jonkin verran huolestuttavaa kehitystä, mukaan lukien useita toimittajiin kohdistuvia uhkailuja. Parlamentti osoittaa vähäistä sitoutumista kestävä ratkaisun etsimiseen julkisen yleisradiotoiminnan rahoitukseen, minkä vuoksi se on altis poliittiselle painostukselle. Tiedotusvälineiden omistajuuden sääntelystä ja avoimuudesta ei ole annettu uutta lainsäädäntöä.

Mitä tulee **suhteiden normalisointiin Serbian kanssa**, Kosovo jatkoi EU:n välittämän vuoropuhelun puitteissa aikaansaatuja sopimusten täytäntöönpanoa. Edistys oli vähäistä, mikä johtuu myös Serbian vaaliprosessista ja Kosovon kansallisesta tilanteesta. Uutta pontta saatiin kuitenkin elokuussa 2016 Mitrovican/Mitrovicén siltatöiden alkamisen ja vapaan liikkuvuuden myötä. Jo tehtyjen sopimusten täytäntöönpanemista on jatkettava. Toteutetuilla toimilla pitäisi olla myönteinen ja konkreettinen vaikutus kansalaisten arkeen sekä Kosovossa että Serbiassa.

Jäsenyyden **taloudellisia arviointiperusteita** tarkasteltaessa voidaan todeta, että Kosovon valmistelut toimivan markkinatalouden luomiseksi ovat alkuvaiheessa. Edistymistä on tapahtunut jonkin verran, mikä näkyy varsinkin vientiyritystuen lisääntymisenä sekä sopimusten, erityisesti rahoitusalan sopimusten, täytäntöönpanon ja rahoituksen saannin parantumisena. Sotaveteraanien eduista tehdyillä budjettipoliittisesti kestäättömillä päätöksillä voi kuitenkin olla negatiivinen vaikutus Kosovon makrotaloudelliseen vakauteen ja sen suhteisiin kansainvälisten rahoituslaitosten kanssa. Jatkuva kauppavaje kertoo heikosta tuotantopohjasta ja kehnosta kansainvälisestä kilpailukyvyistä. Riippuvuus ulkomailla asuvien kosovolaisten rahalahetyksistä ja laajalle levinnyt epävirallinen talous vähentävät lisäksi työnteon kannustimia, mikä johtaa alhaiseen työvoimaosuuteen, erityisesti naisten osalta, ja korkeisiin työttömyysasteisiin, varsinkin nuorten sekä kouluttamattomien työntekijöiden osalta.

Kosovon valmistelut valmiuksien luomiseksi selviytyä kilpailupaineista ja markkinavoimista unionissa ovat alkuvaiheessa. Kosovo ei ole edistynyt koulutuksen laadun parantamisessa, joka on keskeinen tekijä pyrittäessä lisäämään pitkän aikavälin kasvua ja kilpailukykyä.

Kosovon valmistelut lainsäädäntönsä mukauttamiseksi **eurooppalaisiin normeihin** ovat alkuvaiheessa. Joillakin aloilla lainsäädännön mukauttaminen on jatkunut, mutta täytäntöönpano takkuu. Julkisten hankintojen ja kilpailun aloilla on edistytty jonkin verran. Tullin alalla on edistytty hyvin, erityisesti korruption torjunnassa, tulojen perimisessä ja viennin hallinnollisten kustannusten vähentämisessä, mutta Kosovon olisi tehostettava epävirallisen talouden ja veronkierron torjuntaa. Energia-alalla on edelleen ongelmia, eikä edistystä ole tapahtunut Kosovo A -voimalaitoksen käytöstäpoistamisessa eikä Kosovo B -voimalaitoksen kunnostamisessa. Lisäksi uusiutuvan energian alalla on tapahtunut vain hyvin vähän edistystä.

LIITE 2 – KESKEISET TILASTOT

TILASTOTIEDOT (tilanne 5.10.2016)

Väestönkehitys		Montenegro		Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia		Albania		Serbia		Turkki		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo *		EU28	
	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Koko väestö (tuhansia)	1)	621,5	622,1	2 065,8	2 069,2	2 895,0e	2 892,3e	7 149,2e	7 114,4	76 668	77 696	3 827,3e	3 819,5e	1 804,9e	1 772,1p	506 944p	508 293bp
15–64-vuotiaiden osuus koko väestöstä (%)		68,1	67,8	70,8	70,5	68,8e	69,0	67,6	67,1	67,7	67,8	:	:	:	:	65,8p	65,5bp
Luonnollisen väestönmuutoksen yleinen luku (1 000 asukasta kohden)		2,4	1,7	1,9	1,3e	5,2e	3,7e	–4,9	–5,4	12,3	11,8	–1,5p	:	13,2e	12,4be	0,4p	–0,3bp
Miesten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		74,1	:	73,5	:	76,4e	:	72,8	:	75,4	:	:	:	:	:	78,1p	:
Naisten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		78,9	:	77,5	:	80,3e	:	78,0	:	80,9	:	:	:	:	:	83,6p	:

Työmarkkinat	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
20–64-vuotiaiden työvoimaosuus: työvoimaan kuuluvien prosenttiosuus 20–64-vuotiaasta väestöstä		67,6	68,5	70,8	70,2	68,6e	71,3e	68,0b	68,1	58,9	59,9	59,2	59,2	47,7	42,8	76,8	77,1
20–64-vuotiaiden miesten työvoimaosuus: työvoimaan kuuluvien prosenttiosuus 20–64-vuotiaista miehistä		74,5	74,9	84,5	83,8	80,5e	81,8e	76,6b	76,7	82,2	82,7	72,4	71,9	71,4	65,1	83,2	83,4
20–64-vuotiaiden naisten työvoimaosuus: työvoimaan kuuluvien prosenttiosuus 20–64-vuotiaista naisista		60,7	62,1	56,8	56,2	57,3e	61,1e	59,5b	59,5	35,8	37,3	46,0	46,3	24,2	20,4	70,5	70,8
20–64-vuotiaiden työllisyysaste (prosenttia väestöstä)																	
Yhteensä		55,6	56,7	51,3	51,9	56,6e	59,3e	54,8b	56,0	53,2	53,9	43,2	43,2	31,3	29,1	69,2	70
Miehet		61,4	61,9	61,6	61,5	65,2e	68,1e	62,5b	63,7	75,0	75,3	54,6	53,9	48,4	44,9	75,0	75,8
Naiset		49,4	51,5	40,8	42,1	48,5e	50,7e	47,2b	48,3	31,6	32,6	31,9	32,4	14,5	13,2	63,4	64,2

		Montenegro		Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia		Albania		Serbia		Turkki		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo *		EU28	
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15–24- vuotiaiden prosenttiosuus samanikäisestä väestöstä		17,7	19,1	:	:	30,9e	29,6	20,7	20,1	24,9	24,0	26,1	27,7	:	:	12,5	12,0
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15-29- vuotiaiden prosenttiosuus samanikäisestä väestöstä		22,6	23,4	:	:	34,5e	32,8	25,6	24,6	28,5	28,0	31,8	32,8	:	:	15,4	14,8
Työllisyys toimialoittain																	
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	2)	5,7	7,7	18,5	17,9	42,7e	41,3e	19,9b	19,4	21,1	20,6	17,1	17,9	2,6	2,3	4,7	4,5
Teollisuus (%)	2)	11,1	10,8	23,4	23,4	11,0e	11,6e	20,2b	19,9	20,5	20,0	22,1	22,0	17,7	18,7	17,4	17,3
Rakentaminen (%)	2)	6,5	6,6	7,0	7,1	6,4e	6,9e	4,5b	4,5	7,4	7,2	7,9	7,5	10,9	9,5	6,8	6,8
Palvelut (%)	2)	76,7	74,8	51,1	51,6	39,4e	40,2	55,4b	56,1	51,0	52,2	52,7	52,4	67,2	68,3	71,0	71,3
Julkisen sektorin palveluksessa olevien 20– 64-vuotiaiden prosenttiosuus kokonaistyövoimasta	3)	32,8	32,4	:	:	17,5e	16,7e	31,4b	29,7	13,1b	13,5	31,9	31,2	31,4s	32,6	:	:
Yksityisen sektorin palveluksessa olevien 20– 64-vuotiaiden prosenttiosuus kokonaistyövoimasta	3)	48,2	46,8	:	:	82,5e	83,3e	68,6b	70,3	86,9b	86,5	63,1	63,2	68,6s	67,4	:	:
Työttömyysaste (prosenttiosuus työvoimasta)																	
Yhteensä	4)	18,0	17,5	28,0	26,1	17,5e	17,1e	19,2b	17,6	9,9	10,3	27,6	27,9	35,3	32,9	10,2	9,4
Miehet	4)	17,8	17,7	27,7	26,7	19,2e	17,1e	18,3b	16,8	9,1	9,3	25,3	25,9	33,1	31,8	10,1	9,3
Naiset	4)	18,2	17,3	28,6	25,1	15,2e	17,1e	20,3b	18,7	11,9	12,6	31,2	30,9	41,6	36,6	10,3	9,5
15–24-vuotiaat nuoret	4)	35,8	37,6	53,1	47,3	39,0e	39,8e	47,4b	43,2	17,8	18,4	62,7	62,3	61,0	57,7	22,2	20,4
Pitkäaikaistyöttömät (>12 kk)	4)	14,0	13,6	23,4	21,3	11,2e	11,3e	12,8b	11,3	2,0	2,2	23,4	22,8	26,1	23,8	5,0	4,5
Keskimääräinen nimellinen kuukausipalkka (euroa)	5)	479,0	:	:	:	378,8	386,4	523,6	506,4	:	:	424,4	424,4	:	:	:	:
Koulutus	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Koulutuksen keskeyttäneet: niiden 18–24-vuotiaiden prosenttiosuus väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus ja jotka eivät osallistu seuraavan asteen koulutukseen		5,1	5,7	12,5	11,3p	26,0e	21,3e	8,5	7,5	38,3	36,7	25,2	26,3	:	:	11,2	11,0
Julkiset koulutusmenot suhteessa BKT:hen (%)		:	:	:	:	3,3	:	4,2	:	5,1	:	:	:	4,4	:	:	:

Montenegro	Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia	Albania	Serbia	Turkki	Bosnia ja Hertsegovina	Kosovo *	EU28
------------	--	---------	--------	--------	---------------------------	----------	------

Niiden 20–24-vuotiaiden prosenttiosuus väestöstä, joilla ei ole koulutusta tai on perusasteen koulutus, yhteensä		1,1	6,6	:	13,7	30,9e	24,9e	10,1b	8,6	12,6	11,5	6,5	6,2	20,7	17,9	:	:
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten prosenttiosuus väestöstä, joilla ei ole koulutusta tai on perusasteen koulutus		1,2	6,9	:	:	31,0e	27,1e	10,2b	9,3	6,9	7,1	5,8	5,6	18,8	14,9	:	:
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten prosenttiosuus väestöstä, joilla ei ole koulutusta tai on perusasteen koulutus		1,0	6,3	:	:	30,7e	22,6e	10,0b	7,9	17,9	15,7	7,2	6,9	22,9	21,3	:	:
Niiden 20–24-vuotiaiden prosenttiosuus väestöstä, joilla on toisen asteen koulutus, yhteensä		86,3	80,6	:	76,1	49,7e	52,4e	82,3b	83,2	70,0	69,9	85,6	86,3	68,2	67,3	:	:
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten prosenttiosuus väestöstä, joilla on toisen asteen koulutus		87,8	85,3	:	:	55,9e	57,9e	84,8b	84,5	76,7	76,9	89,6	88,6	71,8	72,4	:	:
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten prosenttiosuus väestöstä, joilla on toisen asteen koulutus		84,7	75,7	:	:	43,5e	46,8e	79,7b	81,7	63,8	63,3	81,2	83,5	64,0	61,5	:	:
Niiden 30–34-vuotiaiden prosenttiosuus väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus, yhteensä		28,3	31,0	24,9	28,6	16,7e	22,1e	27,0b	28,9	21,5	23,5	18,9	17,2	14,8	17,2	37,8	38,6
Niiden 30–34-vuotiaiden miesten prosenttiosuus väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus		25,3	32,9	21,4	23,1	14,0e	19,6e	21,5b	24,2	23,4	25,0	15,2	13,4	16,6	19,5	33,4	33,9
Niiden 30–34-vuotiaiden naisten prosenttiosuus väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus		31,3	32,2	28,7	34,5	19,2e	24,7e	32,8b	33,7	19,6	22,1	23,2	21,3	13,0	14,7	42,2	43,3

Kansantalouden tilinpito	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Bruttokansantuote																	
Käyvin hinnoin (miljardia euroa)	6)	3,5	3,6	8,6	9,1p	10,0p	10,3p	33,3	33,5	601,5	645,4	14,0	14,6	5,6	:	13 987,3	14 693,0
BKT/asukas (euroa)	6)	5 600	5 800	4 100	4 400p	3 400	3 600	4 700	4 700	7 800	8 300	3 600	3 800	3 100	:	27 500	28 800
Ostovoimakorjattu BKT/asukas	6)	11 200	11 800	10 100	10 600	8 300	8 600	10 200	10 300	14 600	15 100	8 000	8 300	:	:	27 500	28 700

		Montenegro		Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia		Albania		Serbia		Turkki		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo *		EU28	
Ostovoimakorjattu BKT/asukas verrattuna EU:n keskiarvoon (EU28 = 100)	6)	41	41	37	37	30	30	37	36	53	53	29	29	:	:	-	-
BKT:n todellinen (volyymin) vuosimuutos edelliseen vuoteen verrattuna (%)	6)	1,8	3,4	3,5p	3,7e	1,8p	2,8p	−1,8	0,8	3,0	4,0	1,1	:	1,2	:	1,5	2,2
Bruttoarvonlisäys toimialoitain																	
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	6)	10,0	9,8	11,7	11,4p	22,9p	22,1p	9,3	8,2	8,0	8,5	7,1	:	14,3	:	1,6	1,5
Teollisuus (%)	6)	13,5	12,9	18,3	18,7p	14,7p	14,6p	25,1	25,9	22,0	21,5	21,3	:	19,4	:	19,1	19,2
Rakentaminen (%)	6)	4,2	4,6	8,0	7,9p	10,0p	10,8p	5,1	5,5	5,1	5,0	4,7	:	7,3	:	5,4	5,4
Palvelut (%)	6)	72,3	72,7	62,0	62,0p	52,4p	52,5p	60,5	60,4	64,9	65,0	66,9	:	59,0	:	73,9	73,9
Maksutase	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (miljoonaa euroa)	13)	353,9	619,3	197,4	170,7	811,5	818,4	1 236,3	1 803,8	4 121, 9	10 641 ,7	386,1	221,2	123,8	287,3	− 22 872,0	:
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (% suhteessa BKT:hen)	13)	10,2	17,1	2,3	1,9p	8,1p	8,0p	3,7	5,4	0,7	1,6	2,8	1,5	2,2	:	−0,2	:
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU28:aan (miljoonaa euroa)	14)	102,5	403,0	10,8	−169,2	:	:	1 073,9	1 480,4	1 509, 5	4 809, 2	:	:	82,4	101,3	-	-
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU28:aan (% suhteessa BKT:hen)	14)	3,0	11,1	0,1	−1,9	:	:	3,2	4,4	0,3	0,7	:	:	1,5	:	-	-
Rahalahetykset, prosenttia suhteessa BKT:hen	15)	1,3	:	2,2p	2,1e	:	:	7,8	8,7	0,1	0,1	8,5	8,3	:	:	0,1	:
Tavaroiden ulkomaankauppa	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Kansainvälinen tavarakauppa																	
EU28-maihin suuntautuvan viennin osuus viennin		35,8	35,7	76,5	77,2	77,4	75,5	65,7	67,0	43,5	44,5	72,1	71,6	30,2	32,6	-	-

Montenegro	Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia	Albania	Serbia	Turkki	Bosnia ja Hertsegovina	Kosovo *	EU28
------------	--	---------	--------	--------	---------------------------	----------	------

kokonaisarvosta (%)																	
EU28-maista tulevan tuonnin osuus tuonnin kokonaisarvosta (%)		45,8	41,3	63,4	62,1	61,1	61,8	57,1	57,3	36,7	38,0	58,9	60,8	42,6	42,2	-	-
Kauppataase (miljoonaa euroa)		-1 451	-1 524	-1 758	-1 726	-2 114	-2 154	-2 950	-2 985	-63 685	-56 977	-3 844	-3 510	-2 214	-2 309	11 139	64 169
Kansainvälinen tavara- ja palvelukauppa suhteessa BKT:hen																	
Tuonti (prosenttia suhteessa BKT:hen)	6)	60,0	61,1	64,9	65,0p	47,2p	:	54,2	56,4	32,1	30,8	:	:	50,6	:	40,4	40,5
Vienti (prosenttia suhteessa BKT:hen)	6)	40,1	42,5	47,7	48,8p	28,2p	:	43,4	46,7	27,9	28,0	:	:	19,6	:	43,1	43,8

Julkinen talous	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Julkisyhteisöjen rahoitustilastot suhteessa BKT:hen																	
** Julkisen talouden ylijäämä (+) / alijäämä (-) (%)	7)	-3,1	7,7	-4,2	-3,5	-5,2	-4,0	-6,7	-3,8	0,4	1,7	-2,0	0,7	:	:	-3,0	-2,4
** Julkisyhteisöjen velka (%)	7) 8)	56,7	63,3	38,2	38,0	71,8	72,5	72,4	76,4	34,5	31,3	41,6	41,9	10,5	12,8	86,8	85,2

Taloudelliset indikaattorit	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Kuluttajahintojen vuotuinen muutos (%)		-0,7	1,5	-0,3	-0,3	0,7	2,0	2,9	1,9	8,9	7,7	-0,9	-1,0	0,4	-0,5	0,5	0,0
Ulkomainen velka suhteessa BKT:hen (%)	9)	:	:	70,3p	69,9p	69,6	73,9	77,1	80,1	55,0	56,4	:	:	32,3	:	:	:
Vuotuinen lainakorko (%)	10)	9,22	8,53	3,75	3,75	7,66	7,77	10,50	6,50	11,68	10,79	6,32	5,74	10,70	:	:	:
Vuotuinen talletuskorko (%)	11)	1,86	1,23	0,50	0,25	1,92	1,35	5,50	2,50	7,75	7,27	0,09	0,09	1,07	:	:	:
Varantojen (myös kultavarannon) arvo (miljoonaa euroa)	12)	545	674	2 436	2 262	2 192	2 880	9 907	10 378	95 824	99 620	4 001	4 400	746	861	:	:
Valuuttavaranto/kuukausituo nti	12)	3,2	3,7	5,3	4,6	5,6	7,6	6,6	6,6	5,9	6,0	6,1	6,8	3,2		:	:

Montenegro	Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia	Albania	Serbia	Turkki	Bosnia ja Hertsegovina	Kosovo *	EU28
------------	--	---------	--------	--------	---------------------------	----------	------

Elinkeinoelämä	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Teollisuustuotannon indeksi (2010 = 100)		81,8	88,3	112,5	118,0	139,2	142,4	98,8	107,1	120,5	124,3	103,9	107,1	:	:	101,7	103,9

Infrastruktuuuri	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Rataverkon tiheys (käytössä olevia raiteita / tuhat km ²)		18,1	18,1	27,2	27,2	12,0	13,2s	49,3	48,6s	12,9	12,9	20,1	20,1	30,6	30,6	:	:
Moottoriteiden pituus (km)		0	0	259	259	:	:	607	693	2 155	2 159	128	128	80	80	:	:

Energia	Huom.	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Energian nettotuonti suhteessa BKT:hen	16)	5,4	4,2	8,5	6,4	1,3	0,7	5,3	4,7	1,8	1,4	6,8	5,3	6,9	:	2,4	1,7

: = ei saatavilla
b = katkos aikasarjassa
e = arvio
p = alustava luku
s = Eurostatin arvio
- = ei sovelleta

* = Tämä nimitys ei vaikuta asemaa koskeviin kantoihin, ja se on YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1244 ja Kansainvälisen tuomioistuimen Kosovon itsenäisyysjulistuksesta antaman lausunnon mukainen.

** = Laajentumismaiden julkisen talouden alijäämää ja velkaa koskevat tiedot julkaistaan "sellaisina kuin ne ovat" ilman minkäänlaisia takeita niiden laadusta tai EKT:n sääntöjen mukaisuudesta.

Alaviitteet:

- 1) Bosnia ja Hertsegovina: keskipäivä.
- 2) Albania: osuukien yhteismäärä ei ole 100 %, koska kaikkia henkilöitä ei ole luokiteltu tai ei voida luokitella tiettyyn toimialaan.
- 3) Bosnia ja Hertsegovina: osuukien yhteismäärä ei ole 100 %, koska jaottelussa ei oteta huomioon muita omistusoikeuden muotoja. Montenegro: kansalaisjärjestöjä ei ole otettu huomioon.
- 4) Turkki: työttömyys perustuu seuraaviin kriteereihin: henkilö on ollut työttömänä neljä viikkoa ja käyttää ainoastaan aktiivisia työnhaun menetelmiä.
- 5) Serbia, 2014: oikeushenkilöiden ja yhtiöimättömien yritysten työntekijöille maksetut palkat. Bosnia ja Hertsegovina: nettopalkka.
- 6) Turkki sekä Bosnia ja Hertsegovina: tiedot perustuvat EKT 1995:een.
- 7) EU28: tiedot perustuvat EKT 2010:een.
- 8) BKT:n arvo on saatu keskipitkän aikavälin menokehuksesta 2016–2018 (huhtikuu 2015).
- 9) Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia: tiedot perustuvat maksutasekäsikirjan 6. painokseen.
- 10) Albania: painotettua keskimääräistä korkokantaa sovelletaan uusiin 12 kuukauden lainoihin kyseisen kuukauden aikana 12 kuukauden laina-ajalla. Bosnia ja Hertsegovina: lyhyet antolainauskorot kansallisessa valuutassa muille kuin rahoitusalan yrityksille (painotettu keskiarvo). Montenegro: efektiivisen korkokannan painotettu keskiarvo, jäljellä oleva lainamäärä, vuotuinen. Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia: vuoden loppu (31. joulukuuta). Kosovo: sisältää pankkien perimän maksun.
- 11) Albania: vuotuinen talletuskorko vastaa uusien 12 kuukauden määräaikaistalletusten painotettua keskimääräistä korkoa kyseisenä kuukautena. Bosnia ja Hertsegovina: avistalletusten korot kotitalouksien kansallisessa valuutassa (painotettu keskiarvo). Montenegro: efektiivisen korkokannan painotettu keskiarvo, jäljellä oleva lainamäärä, vuotuinen. Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia: vuoden loppu (31. joulukuuta). Turkki: yön yli -talletukset. Kosovo: sisältää pankkien perimän maksun.
- 12) Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia: vuoden loppu (31. joulukuuta).
- 13) Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia, Albania, Serbia, Bosnia ja Hertsegovina, Kosovo ja EU28: tiedot perustuvat maksutasekäsikirjan 6. painokseen.
- 14) Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia, Serbia ja Kosovo: tiedot perustuvat maksutasekäsikirjan 6. painokseen.
- 15) Entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia, Serbia, Bosnia ja Hertsegovina ja EU28: tiedot perustuvat maksutasekäsikirjan 6. painokseen.
- 16) Montenegro, entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia, Albania, Turkki ja Kosovo: Eurostatin laskelmat.

